

O KONIECZNEJ KOEGZYSTENCJI NAUK PENALNYCH I NIE TYLKO – KILKA UWAG W KONTEKŚCIE DYLEMATU: STABILNOŚĆ CZY ZMIENNOŚĆ PRAWA KARNEGO

Stabilność systemu prawa, jak również stabilność w obrębie pojedynczych gałęzi zarówno w piśmiennictwie jaki i praktyce, zaliczana jest do podstawowych wartości, a wątpliwości może budzić jednak to, czy owa stabilność możliwa jest w obecnej rzeczywistości do osiągnięcia, następnie zaś w dłuższej perspektywie do utrzymania¹. Pozytywne wartościowanie stabilnych regulacji, i to nie tylko w obrębie prawa karnego, determinowane jest przede wszystkim założeniem, że jeżeli normy prawne mają efektywnie spełniać jedną ze swych podstawowych funkcji (to jest funkcję regulacyjną), to muszą w dostatecznie długim czasie „zakorzeniać się” w kulturze prawnej danego społeczeństwa, dostatecznie długi czas „przenikać do krwiobiegu” kultury i języka². Ta asymilacja jest szczególnie ważna właśnie w obrębie prawa karnego, albowiem poza tym, że stanowi ono wyodrębnioną w systemie prawa gałąź, określającą katalog czynów będących przestępstwami, których popełnienie w istotny sposób zagraża porządkowi społecznemu, to równocześnie przepisy te przez zapowiedź zastosowania sankcji represyjnej mają działać motywująco na obywateli, tak aby powstrzymywali się od zachowań ocenianych jako przestępstwa³. Zasadniczo bowiem, jak

¹ Zob. szerzej R. Pawlik, *Czyny drobne w systemie polskim na tle porównawczym – stabilność rozwiązań czy potrzeba zmian?* [w:] T. Biernat (red.), *Stabilność prawa w kontekście wartości, instytucji i funkcjonowania systemu prawnego*, Kraków 2016.

² W. Wróbel, *Drogi i bezdroża reformy prawa karnego*, PiP 2007, z. 9, s. 3–13; zob. także w tej materii E. Zielińska, *O stanowieniu i ogłaszaniu prawa oraz kulturze prawnej*, PiP 2007, z. 4, s. 6 i nast. W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego przyjmuje się, że „w demokratycznym państwie prawnym jedną z podstawowych zasad określających stosunki między obywatelem a państwem jest zasada ochrony zaufania obywatela do państwa i stanowionego przez nie prawa. [...] Zasada zaufania obywatela do państwa i stanowionego przez nie prawa opiera się na pewności prawa, a więc takim zespole cech przysługujących prawu, które zapewniają jednostce bezpieczeństwo prawne; umożliwiają jej decydowanie o swoim postępowaniu w oparciu o pełną znajomość przesłanek działania organów państwowych oraz konsekwencji prawnych, jakie jej działania mogą pociągnąć za sobą. Jednostka winna mieć możliwość określenia zarówno konsekwencji poszczególnych zachowań i zdarzeń na gruncie obowiązującego w danym momencie stanu prawnego, jak też oczekiwać, że prawodawca nie zmieni ich w sposób arbitralny. Bezpieczeństwo prawne jednostki związane z pewnością prawa umożliwia więc przewidywalność działań organów państwa, a także prognozowanie działań własnych. Zob. w tym zakresie m.in. rozważania zawarte w uzasadnieniu wyroku TK z dnia 17 lipca 2012r., sygn. P 30/11, OTK-A 2012/7/81, Dz.U.2012/848

³ M. Borucka-Arctowa, J. Woleński, *Wstęp do prawoznawstwa*, Kraków 1997, s. 51 i nast.

się podkreśla w piśmiennictwie, współczesne prawo karne ma przekazać dwie wiadomości: pierwszą – nie rób tego, ponieważ to jest złe, i drugą, podstawową jak się wydaje dla prawa karnego, a mianowicie określającą swoistą cenę, jaką należy zapłacić, jeśli dojdzie do określonego zachowania uznanego przez ustawodawcę za karalne⁴. Komunikat ten musi być oczywiście w pełni uzasadniony, a zarazem jasny, ponieważ konsekwencje w nim określone w sposób istotny ingerują w prawa i wolności obywatela⁵, musi być także dostatecznie ugruntowany i zakorzeniony w świadomości podmiotów, aby można było mówić o jego skuteczności⁶.

Stabilność prawa karnego, jak i każdej innej gałęzi, tak naprawdę determinowana jest i możliwa do osiągnięcia poprzez wypracowanie konstrukcji o charakterze uniwersalnym i ponadczasowym, co wymaga z pewnością wzajemnej wieloaspektowej koegzystencji i swoistej współpracy nauk, w tym m.in. prowadzenia interdyscyplinarnych badań naukowych. O ile uniwersalność regulacji na gruncie prawa karnego wydaje się możliwa do osiągnięcia, o tyle ponadczasowy ich charakter może okazać się trudniejszy do realizacji. Potrzeby kryminologiczne (czyli w znacznym uproszczeniu zagrożenia, na które prawo karne ma reagować), jak również szeroko rozumiany postęp cywilizacyjny wymuszają bowiem zmienność regulacji⁷. Nie sposób również w tym miejscu nie wspomnieć o wpływie regulacji zewnętrznych, jak choćby tych w obrębie UE, które determinują przyjęcie pewnych rozwiązań i konstrukcji tak wewnątrz systemu jak i poszczególnych gałęzi. Ten ostatni aspekt w obrębie prawa karnego będzie jednak nieco mniej niż w innych gałęziach istotny, albowiem pomimo założonej na poziomie UE w obrębie prawa karnego postępującej harmonizacji prawo karne pozostaje jednak nadal zdecydowaną domeną państw członkowskich⁸. Te wszystkie zabiegi nie mogą mieć miejsca w oderwaniu od osiągnięć i postępów innych nauk, gdyż wówczas, co będą starały się pokazać niżej prezentowane uwagi, nie będą regulacjami efektywnymi i jednocześnie wymagać będą często daleko idących zmian legislacyjnych.

W ubiegłym roku przy okazji Zjazdu Katedr Prawa Karnego i Kryminologii prof. dr hab. Krzysztof Krajewski postawił bardzo interesujące pytanie, czy prawo karne potrzebuje kryminologii, a kryminologia prawa karnego⁹, które z powodzeniem można by rozwinąć dodając kolejne dziedziny, takie jak ekonomia, medycyna, toksykologia czy np. informatyka, o czym w dalszej części niniejszego popracowania. Konstatując K. Krajewski powołuje wypowiedź H.-H. Jescheck'a, który mówił, że prawo karne bez kryminologii jest ślepe, a kryminologia bez prawa karnego nie ma granic. Zdaniem K. Krajewskiego, rozwój wydarzeń

⁴ A. Zoll, *O normie prawnej z punktu widzenia prawa karnego*, KSP 1990, nr 23, s. 69–95.

⁵ Szerzej R. Pawlik, *Konstytucyjne podstawy i zakres prawa karania – zagadnienia wybrane z perspektywy odpowiedzialności za przestępstwo i wykroczenie* [w:] *Państwo demokratyczne, prawne i socjalne. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Zbigniewowi Maciągowi*, t. 3: M. Grzybowski (red.), *Studia prawne*, Kraków 2014, s. 419–448; eadem, *Znamiona ilościowe w procesie kontrawencjonalizacji w kontekście zasady nullum crimen sine lege – wybrane zagadnienia*, SP – RiM 2014, nr 2, s. 111–146.

⁶ W. Wróbel, op. cit.; zob. także w tej materii E. Zielińska, op. cit., s. 6 i nast.

⁷ Zwrócić uwagę należy w tym miejscu np. na przestępczość komputerową, narkotykową, gospodarczą.

⁸ Zob. szerzej uwagi zawarte w R. Pawlik, *Ius puniendi and its sources in the era of European integration – selected issues on the example of Poland*, *Societas et Iurisprudentia* 2016, nr 2.

⁹ K. Krajewski, *Czy prawo karne potrzebuje kryminologii a kryminologia prawa karnego?*, http://zjazdka-tedr2016.pl/wp-content/uploads/2016/03/Abstrakt_Prof.Krzysztof-Krajewski.pdf [dostęp: 20.07.2017].

w ostatnich dziesięcioleciach coraz częściej zdaje się wskazywać na to, że obie dyscypliny mogą z powodzeniem istnieć obok siebie, należy jednak zadać sobie pytanie, czy jest to z pożytkiem dla nich i dla społeczeństw. Podobnie postawić można pytanie w odniesieniu do innych dziedzin i dyscyplin, podobna będzie również odpowiedź.

Patrząc na samą polską kodyfikację karną w kontekście dylematu: stabilność czy zmienność prawa karnego, na wstępie zauważyć należy, że doczekała się ona do chwili obecnej (przez blisko 20 lat jej obowiązywania) już 82 zmian¹⁰, przy czym jedna oczekuje na wejście w życie¹¹. Jednocześnie w kontekście dylematu j.w. należy zwrócić uwagę na dwie swoiste cechy polskich rozwiązań, a mianowicie znaczną rozległość regulacji prawno-karnych¹² oraz znaczny udział pozakodeksowego prawa karnego, a ten ostatni przy niepozabawionych racji głosach krytyki z jednoczesnymi postulatami podjęcia prac nad zupełną (całkowitą) kodyfikacją¹³, czego na chwilę obecną jednak nie sposób sobie wyobrazić, zwłaszcza m.in. w obszarze prawa karnego gospodarczego, gdzie z zasady subsydiarne regulacje prawno-karne są w swoisty sposób połączone z zasadniczą merytoryczną materią, którą mają chronić¹⁴. Te uwarunkowania sprawiają, że osiągnięcie stanu stabilności regulacji w obrębie wskazanej gałęzi nie jest zadaniem łatwym.

Odnosząc się do zagadnienia „stabilność czy zmienność prawa karnego”, w pierwszej kolejności zasadnym wydaje się zauważyć, że prawo z konieczności jest czymś, co jest czynione – jest produktem działalności człowieka, pojmowanym wspólnie z zamierzonymi lub co najmniej możliwymi do przewidzenia konsekwencjami¹⁵, rozumianymi w szczególności jako ocena postępowania ludzkiego pod kątem widzenia jego zgodności lub niezgodności z obowiązującym prawem, połączona z wyobrażeniem reakcji organów państwa na to postępowanie¹⁶. W Konstytucji w art. 42 ust. 1 ustawodawca zawarł zasadę *nullum crimen sine lege*¹⁷, która będąc pochodną zasady demokratycznego państwa prawnego oraz zasa-

¹⁰ Ost. uwzględniona w zestawieniu zmiana ustawy z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z dnia 12.04.2017) Dz.U.2017.773.

¹¹ Ustawa z dnia 13 maja 2016 r. o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym (Dz.U. 2016.862 z późn. zm.)

¹² Spoglądając na współczesny polski system prawa, przyjąć można za J. Piskorskim, że kryminalizacja „rozlała się” na znaczne obszary życia społecznego. Tego niezwykle trafnego określenia użył w swoim wystąpieniu J. Piskorski, zob. w tym zakresie idem, *Ekwifinalność kryminalizacji* [w:] S. Pikulski, M. Romańczuk-Grącka (red.), *Granice kryminalizacji i penalizacji*, Olsztyn 2013, s. 17 i nast.; zob. także m.in. L. Wilk, *Uwagi o tzw. pozakodeksowym prawie karnym (w świetle idei zupełnej kodyfikacji karnej)*, PiP 2011, nr 7–8, s. 55 i nast.

¹³ M. Bojarski, W. Radecki, *Pozakodeksowe prawo karne. Przepisy przeciwko pamięci narodowej, obronności, bezpieczeństwu osób i mienia, zdrowiu*. Komentarz, t. 1, Warszawa 2002, s. 38; M. Bojarski, W. Radecki, *O pełną kodyfikację prawa karnego*, Prok. i Pr. 1995, nr 5, s. 54–67.

¹⁴ L. Gardocki, *Zasada nullum crimen sine lege a akty normatywne centralnych organów administracji*, PiP 1969, nr 9, s. 518; zob. też Z. Cwiąkański, *Znamiona normatywne w kodeksie karnym* [w:] Z. Cwiąkański et al. (red.), *Problemy odpowiedzialności karnej. Księga ku czci Profesora Kazimierza Buchały*, Kraków 1994, s. 19 i nast.; L. Wilk, op. cit., s. 64.

¹⁵ D. von der Pfordten, *Czym jest prawo? Cele i środki*, Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej 2010, nr 1, s. 9. Autor odwołuje się do poglądów G. Radbrucha, *Rechtsphilosophie*, Heidelberg 2003, s. 11.

¹⁶ I. Andrejew, *Rozpoznanie znamion przestępstwa*, Warszawa 1968, s. 35 i nast.

¹⁷ L. Kubicki, *Nowa kodyfikacja karna a Konstytucja RP*, PiP 1998, z. 9–10, s. 24 i nast.; A. Zoll, *Zasady prawa karnego w projekcie konstytucji*, PiP 1997, z. 3, s. 72 i nast.; A. Wąsek, *Spojrzenie karnisty na projekt Konstytucji RP*, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska* 1997, Vol. 44, Sectio G, s. 169 i nast.; A. Barczak-Oplustil, *Obowiązywanie zasady „nullum crimen sine lege”. Wybrane problemy*, CzPKNP 2013, nr 3, s. 5.

dy adekwatności¹⁸, ma również istotne znaczenie z punktu widzenia art. 7 ETPCz¹⁹. Wspomniana zasada podlega doprecyzowaniu trzema postulatami: *scripta* – typizacji tylko przez ustawę, *certa* – maksymalizacji określoności typu czynu zabronionego oraz *stricta* – zakazu stosowania wykładni rozszerzającej i analogii²⁰. Korzyści płynące z takiego rozwiązania nie budzą wątpliwości, w szczególności bowiem ugruntowaniu ulega poczucie bezpieczeństwa prawnego obywateli²¹. Konstytucyjny wymóg zawarty w art. 42, aby czyn przestępny był przez ustawę zabroniony, a jednocześnie oznaczony, zakłada, że pole penalizacji musi być określone przez ustawę w sposób ścisły w drodze na tyle dokładnego opisu ustawowych znamion, by w praktyce stosowania prawa i jego wykładni wyłączał możliwość rozszerzenia zakresu odpowiedzialności karnej na czyny niezabronione²². W prawidłowo funkcjonującym państwie nie powinny obowiązywać przepisy karne, których ustawodawca nie potrafi sformułować zgodnie ze wskazanymi wyżej kryteriami, ani nie ma na to szans w drodze orzecznictwa SN, ustawodawca nie może bowiem wymagać od obywatela uświadomienia sobie zakresu zakazu karnego i przestrzegania go, jeżeli sam nie jest w stanie określić wyraźnie jego granic²³. W piśmiennictwie w tym zakresie zwraca się jednocześnie uwagę na dominację deklaratoryjnej teorii wykładni, w myśl której celem interpretatora jest zasadniczo odtworzenie, nie zaś kreacja sensu przepisu, wykładnia nie może bowiem co do zasady zastępować ustawodawcy pozytywnego ani uzupełniać treści przepisu prawnego²⁴. W analizach rozstrzygnięć Sądu Najwyższego i ich argumentacji podnosi się, że nie raz organowi stosującemu prawo, w przypadku luki prawnej może jednak nie pozostawać nic innego, jak próbować ją wypełnić za pomocą wykładni, która wówczas staje się tworzeniem nowych norm prawnych i bywa określana mianem wykładni kreatywnej²⁵. Także

¹⁸ A. Zoll, *Znaczenie konstytucyjnej zasady podziału władzy dla prawa karnego materialnego*, RPEiS 2006, z. 2, s. 323 i nast.; L. Gardocki, *Zasada „nullum crimen sine lege certa” we współczesnym polskim prawie karnym* [w:] A. Dębiński, M. Gałązka, R.G. Hałas, K. Wiak (red.), *Hominum causa omne ius constitutum est. Księga jubileuszowa ku czci Profesor Alicji Grześkowiak*, Lublin 2006, s. 71.

¹⁹ Zob. w tym zakresie: I.C. Kamiński, *Zakaz karania bez podstawy prawnej – orzecznictwo ETPCz za lata 2008–2010*, EPS 2011 (listopad), s. 36 i nast, a w szczególności wyroki ETPCz z 20 stycznia 2009 r. w sprawie Sud Fondi srl i inni v. Włochy, skarga nr 75909/01 i wyrok z 25 czerwca 2009 r. w sprawie Liivik v. Estonia, skarga nr 12157/05.

²⁰ R. Dębski, *Uwagi o konstytucyjnym ujęciu zasady „nullum crimen sine lege”*, PiP 1992, z. 5, s. 92 i nast.; Z. Jędrzejewski, *„Nullum crimen sine lege” i kontratypy a zasada jedności porządku prawnego (jednolitej bezprawności)*, Ius Novum 2011, nr 1, s. 7 i nast.

²¹ A. Krzywoń, *Konstytucyjna zasada wyłączności ustawy wobec możliwości jej realizacji we współczesnym systemie źródeł prawa*, Prz. Leg. 2014, nr 2, s. 23–40.

²² Ibidem, s. 24; R. Dębski, *Pozaustawowe znamiona przestępstwa. O ustawowym charakterze norm prawa karnego i znamionach typu czynu zabronionego nie określonych w ustawie*, Łódź 1995; J. Warylewski, *Zasady techniki prawodawczej. Komentarz do rozporządzenia*, Warszawa 2003, s. 326; K. Buchała, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, Warszawa 1995, s. 50–51; B. Kunicka-Michalska [w:] G. Rejman (red.), *Kodeks karny – część ogólna. Komentarz*, Warszawa 1999, s. 58.

²³ L. Gardocki, *Prawo karne*, wyd. 9, Warszawa 2003, s. 16.

²⁴ S. Majcher, *W kwestii tzw. prawotwórstwa sądowego (na przykładzie orzecznictwa SN w sprawach karnych)*, PiP 2004, z. 2, s. 69 i nast. oraz przywołana tam literatura, a także L. Morawski, *Wykładnia w orzecznictwie sądów. Komentarz*, Toruń 2002, s. 82 i nast. oraz R. Zawłocki, *O metodzie interpretacji przepisów prawa karnego*, RPEiS 2004, z. 4, s. 93.

²⁵ S. Pomorski, *Z problematyki tzw. normotwórczej działalności sądów w prawie karnym*, PiP 1969, z. 8–9, s. 368–376; T. Stawecki, *Interpretacja prawa w orzecznictwie Sądu Najwyższego* [w:] J. Stelmach (red.), *Filozofia prawa wobec globalizmu*, Kraków 2003, s. 99; L. Morawski, *Główne problemy współczesnej filozofii prawa*, Warszawa 2005, s. 284–333; W. Lang, *W sprawie prawotwórczej roli orzecznictwa Sądu Najwyż-*

w orzecznictwie TK obserwowany jest konsekwentny pogląd, że z zasady państwa prawnego wyrażonej w art. 2 oraz art. 42 Konstytucji wynika wymóg, aby przepisy prawne były formułowane w sposób poprawny, precyzyjny i jasny, naruszeniem zaś Konstytucji RP jest stanowienie przepisów niejasnych, wieloznacznych, które nie pozwalają obywatelowi na przewidzenie konsekwencji prawnych jego zachowań²⁶.

Pierwszym zatem podstawowym problemem w kontekście dylematu stabilność czy zmienność regulacji prawa karnego będzie dokładne i jasne określenie pola penalizacji, co, jak zaznaczono już wyżej, dla osiągnięcia efektu stabilności i ponadczasowości regulacji wymagało będzie ścisłej koegzystencji i wykorzystania dorobku innych dziedzin i dyscyplin, a zarazem interdyscyplinarności prowadzonych badań naukowych²⁷. Bez takiej ścisłej współpracy tworzone regulacje, co można zaobserwować na wskazanych niżej przykładach, będą podlegały częstej dezaktualizacji, nie będą też mogły spełniać stawianych im celów. Zakreślenie pola penalizacji następuje przy wykorzystaniu typu czynu zabronionego stanowiącego wzorzec służący realizacji funkcji gwarancyjnej²⁸, budowanego za pomocą ustawowych znamion, tj. określonych w ustawie cechy zewnętrznego zachowania się człowieka, skutku i okoliczności tego zachowania, jak również określonego stosunku psychicznego człowieka do tego zachowania, które muszą być udowodnione w postępowaniu karnym, aby stwierdzić, że człowiek ten dopuścił się przestępstwa²⁹. Znamiona, stanowiąc o zakresie czynów karalnych, co do zasady określają granice pomiędzy zachowaniami karalnymi a niekaralnymi, precyzując jednocześnie, jakie fakty podlegają udowodnieniu w postępowaniu karnym dla skazania za popełnienie danego przestępstwa³⁰. Pierwszym i podstawowym problemem, który pojawi się w tym miejscu, będzie funkcjonowanie w ustawowym opisie tzw. znamion ocennych, wartościujących³¹, mających ze względu na ich istotę z reguły charakter nieostry, zakładający konieczność wartościowania dokony-

---

szego, PiP 1958, z. 4, s. 666–668; S. Majcher, op. cit., s. 69–81; J. Wróblewski, *Sądowe stosowanie prawa a prawotwórstwo*, PiP 1967, z. 6, s. 865–878. Jednym ze swoistego rodzaju instrumentów karnoprocesowych, godnym wspomnienia w tym miejscu, będzie m.in. art. 441 k.p.k., zgodnie z którym, jeżeli przy rozpoznawaniu środka odwoławczego wyłoni się zagadnienie prawne wymagające zasadniczej wykładni ustawy, sąd odwoławczy może odroczyć rozpoznanie sprawy i przekazać zagadnienie do rozstrzygnięcia Sądowi Najwyższemu. Zagadnienie zaś wymaga „zasadniczej wykładni ustawy”, jeśli chodzi o przeciwdziałanie rozbieżnościom interpretacyjnym już zaistniałym w orzecznictwie bądź mogącym – z uwagi np. na istotne różnice poglądów doktryny – w nim zaistnieć, które to rozbieżności są niekorzystne dla prawidłowego funkcjonowania prawa w praktyce. Zob. w tym zakresie szerzej: J. Wyrembak, *Zasadnicza wykładnia znamion przestępstw. Pozycja metody językowej oraz rezultatów jej użycia*, Warszawa 2009 i przywołana tam literatura, w szczególności s. 153 i nast.; P. Saługa, *Sposoby wyodrębniania definicji legalnych*, PiP 2008, nr 1, s. 76 i nast.; A. Bielska-Brodziak, Z. Tobor, *Słowniki a interpretacja tekstów prawnych*, PiP 2007, z. 5, s. 20 i nast., a także postanowienie Sądu Najwyższego z 19 stycznia 2012 r., I KZP 20/11, OSNKW 2012, nr 1/4, Prok. i Pr. – wkł. 2012, nr 5/16.

²⁶ Wyrok TK z 5 maja 2004 r., sygn. P 2/03, OTK ZU 2004, nr 5/A, poz. 39, s. 552; wyrok TK z 9 czerwca 2010 r., sygn. SK 52/08, OTK ZU 2010, nr 5/A, poz. 50; wyrok TK z 22 maja 2002 r., sygn. K 6/02, OTK ZU 2002, nr 3/A, poz. 33; wyrok TK z 28 października 2009 r., sygn. Kp 3/09, OTK ZU 2009, nr 9/A, poz. 138.

²⁷ Szerzej problem omówiony R. Pawlik, *Znamiona ilościowe...*, op. cit.

²⁸ M. Rodzynekiewicz, *Modelowanie pojęć w prawie karnym*, Kraków 1998, s. 43 i nast. oraz cytowana tam literatura.

²⁹ I. Andrejew, op. cit., s. 7 i nast.

³⁰ T. Bojarski, *Odmiany podstawowych typów przestępstw w polskim prawie karnym*, Warszawa 1982, s. 11.

³¹ R. Pawlik, *Znamiona ilościowe...*, op. cit.

waną w procesie stosowania prawa³², dopuszczając jednocześnie możliwość przekazania przez władzę ustawodawczą władzy sądowniczej „określenia typu czynu zabronionego”³³. Rozwiązanie takie aprobowane jest w orzecznictwie TK oraz SN³⁴. Problematykę znamion wymagających ilościowej oceny podejmował m.in. W. Wolter podkreślając, że wyrazy ocenno-ilościowe bez ścisłego miernika nasuwają pewne wątpliwości, jako że „rozluźniają” zawartość przepisu, czyniąc stosującego prawo w pewnym sensie panem nad przepisem³⁵. Ze strony ustawodawcy, w ocenie W. Woltera, jest to dowód wielkiego zaufania do sądów w ogóle, a do Sądu Najwyższego w szczególności – jako instytucji współdziałającej i współodpowiedzialnej za pewien stan działania przepisów prawnych³⁶. „Czyniąc” jednak prawo, jak to określono wyżej, dbać należy, aby było ono na najwyższym możliwym do osiągnięcia poziomie, a to z pewnością będzie możliwe, jeśli tworzone ono będzie w oparciu o najnowsze osiągnięcia innych dziedzin i dyscyplin.

Jak wskazano już wyżej – dziś prawo karne obecne jest w wielu dziedzinach życia, tym samym pojawia się, rzecz jasna, również w obrębie obrotu gospodarczego, która to sfera jest bardzo istotna dla każdej zbiorowości, będąc jednocześnie niezmiernie wrażliwa na ingerencje, w szczególności zaś na ograniczanie jej przy pomocy dziedzin dla niej zewnętrznych, takich jak np. prawo karne. W działalności gospodarczej niewątpliwie trudnymi wyzwaniem są: dynamicznie zmieniająca się rzeczywistość gospodarcza stanowiąca naturalne środowisko, w którym przychodzi działać podmiotom gospodarczym, oraz znaczne ryzyko gospodarcze w którym przychodzi funkcjonować podmiotom³⁷. Działalność gospodarcza, jak żadna inna sfera aktywności człowieka, immanentnie związana jest

³² Typowe znamiona ocenne to: „znaczące rozmiary”, „istotna szkoda” i „wiele osób”. Zob. np. W. Radecki, *Znamiona ocenne w rozdziale XXII Kodeksu karnego „Przestępstwa przeciwko środowisku”*, Ius Novum 2008, nr 1, s. 12 i nast.

³³ A. Zoll, *Znaczenie...*, op. cit., s. 328, 332 i nast.; L. Gardocki, *Typowe zakłócenia funkcji zasady nullum crimen sine lege*, St. Iur. 1982, t. 10, s. 47 i nast.

³⁴ W postanowieniu z 19 grudnia 2007 r. SN przyjął, że wyłączenie ustawy i maksymalna określoność znamion przestępstw nie oznacza jednak, że wszelkie elementy opisujące czyny zabronione muszą i mogą być wyczerpująco ustalone w ustawie. Także w zakresie typizacji przestępstw dopuszczalne jest odwoływanie się do sformułowań ocennych (np. ciężkie, lekkie, istotne, podobne, wielka, znaczna, silne, znikomy itp.). Ostatecznie na sądach ciąży obowiązek interpretacji przepisu zgodnie z zasadami konstytucyjnymi. Postanowienie Sądu Najwyższego z 19 grudnia 2007 r., V KK 101/07, LEX nr 346785, Prok. i Pr. –wkt. 2009, nr 2, s. 1, Biuletyn Prawa Karnego 2008, nr 2, s. 38. TK zaznaczał w swoich orzeczeniach, że wyrażen lub zwrotów niedookreślonych nie da się zupełnie wyeliminować (np. wyroki z: 15 września 1999 r., sygn. K 11/99, OTK ZU 1999, nr 6, poz. 116; 14 grudnia 1999 r., sygn. SK 14/98, OTK ZU 1999, nr 7, poz. 163; 17 października 2000 r., sygn. SK 5/99, OTK ZU 2000, nr 7, poz. 254).

³⁵ W. Wolter, *Z problematyki języka prawnego kodeksu karnego*, KSP 1972, nr 5; idem, *Uwagi o znamionach wymagających ilościowej oceny w przepisach prawa karnego*, PiP 1976, z. 6, s. 25 i nast.

³⁶ Idem, *Sądowe zastępowanie ilościowych znamion ocennych przez znamiona określone liczbowo*, PiP 1977, z. 1, s. 6 i nast. We współczesnej nauce prawa karnego A. Zoll zwraca uwagę, że jakkolwiek ustawodawca powinien unikać znamion ocennych, to jednak postulat tego wynikającego z zasady *nullum crimen sine lege certa* nie da się stuprocentowo wypełnić, a dla odróżnienia zachowań karalnych od niekaralnych ustawodawca musi nieraz sięgnąć do znamion wartościujących, a nawet do znamion mających cechy klauzuli generalnej, co w rzeczywistości oznaczać będzie przekazanie przez ustawodawcę orzekającemu sędziemu kompetencji do ustalenia, czy czyn popełniony przez oskarżonego jest karalny, czy też karalny nie jest. Zob. A. Zoll, *Pozastawowe okoliczności wyłączające odpowiedzialność karną w świetle konstytucyjnej zasady podziału władzy* [w:] *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska*, Lublin 2005, s. 429 i nast.

³⁷ R. Borowiecki, *Przedsiębiorstwo w obliczu wyzwań współczesnej gospodarki*, Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy 2011, nr 20, s. 12–15.

z wymienionymi czynnikami, a ich wpływ i znaczenie dla funkcjonowania obrotu gospodarczego są przedmiotem badań głównie w naukach ekonomicznych³⁸. Przedstawiciele nauk prawnych i ekonomicznych poszukują granicy, która winna być jasna i nieprzekraczalna dla ustawodawcy, aby mechanizmy gospodarki rynkowej nie zostały naruszone³⁹. Kształtowanie rozwiązań prawnych w obrębie sfery gospodarczej wymagać będzie zatem ścisłej koegzystencji nauk prawnych i nauk ekonomicznych, nie sposób bowiem mówić o efektywnej, a zarazem stabilnej i perspektywicznej regulacji w tym zakresie konstruowanej w oderwaniu od dorobku obu tych nauk. Cele, jakie prawo karne ma do osiągnięcia w obrocie gospodarczym, to, jak się wydaje, przede wszystkim kreowanie i współtworzenie prawidłowo w sensie ekonomicznym i społecznym funkcjonującego życia gospodarczego, motywowanie do działania legalnego, zgodnego z prawem, a także mobilizowanie i ostrzeżenie przed zachowaniami zakłócającymi porządek procesów ekonomicznych, a to wszystko właśnie przy pomocy jasnego i uzasadnionego komunikatu określającego cenę, jaką należy zapłacić, jeśli dojdzie do określonego zachowania uznanego przez ustawodawcę w konsekwencji za karalne⁴⁰. Prawo karne w obrębie działalności gospodarczej nie może natomiast prowadzić do ograniczania działań przedsiębiorców, wzbudzać strachu przed swobodnymi i kreatywnymi działaniami, w szczególności tymi, które podejmowane są

³⁸ K. Janasz [w:] *Zarządzanie kapitałem w przedsiębiorstwie*, Warszawa 2007, s. 278. Zob. także A. Noga, *Teorie przedsiębiorstw*, Warszawa 2009. Poprzez pojęcie ryzyka gospodarczego rozumie się niepewność przyszłych zdarzeń, mogących oddziaływać pośrednio lub bezpośrednio na rynek dóbr, w którym dany podmiot działa. Na ryzyko działalności w gospodarce składają się różne czynniki w ujęciu mikro- i makroekonomicznym. Pierwsze zasadniczo związane są z przedsiębiorstwem i branżą, w której działa, i należą do nich przykładowo: specyfika branży, pozycja podmiotu w branży, zdolność do przetwarzania informacji, umiejętność prognozowania, drugie zaś wiążą się z szeroko rozumianym otoczeniem, w którym istotną rolę spełnia państwo oraz jego prawno-instytucjonalne uprawnienia. Do czynników makroekonomicznych zalicza się np. cykl koniunkturalny, postęp techniczny oraz technologiczny, odkrycie nowych źródeł zasobów, inflację, wysokość stóp procentowych, kurs walutowy. Ekonomisci wyróżniają wiele ryzyk szczególnych, a wszystkie te rodzaje ryzyka wpływają bezpośrednio lub pośrednio na obrót gospodarczy oraz determinują określony sposób funkcjonowania podmiotu w takim środowisku. Wspomnieć należy również, że poza powyższymi rodzajami ryzyka formułuje się w nauce ekonomii tzw. ryzyka specyficzne, charakterystyczne już dla poszczególnych podmiotów gospodarczych, wiążących się z prowadzoną przez firmę działalnością operacyjną, inwestycyjną oraz finansową, a więc obszarami, które decydują o indywidualnych wynikach finansowych podmiotu, jego rentowności i płynności. Zob. J.A. Schumpeter, *Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process*, New York–Toronto 1939; S. Nahotko, *Ryzyko ekonomiczne w działalności gospodarczej*, Bydgoszcz 1997; A. Korombel, *Kluczowe ryzyka i ich klasyfikacje w praktyce mikro i małych przedsiębiorstw*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego 2012, nr 696. Wśród najważniejszych elementów kształtujących poziom tego ryzyka w danej firmie można wymienić: doświadczenie, umiejętności i trafność decyzji kierownictwa, dostępność surowców i materiałów do produkcji, zaangażowanie i umiejętności pracowników, konkurencję panującą w branży, w której funkcjonuje firma, atrakcyjność jakościową lub cenową oferowanych produktów lub usług. Z punktu widzenia funkcjonowania danej firmy, ryzyko specyficzne dla niej można podzielić na ryzyko operacyjne i finansowe. Ryzyko operacyjne związane jest przede wszystkim z możliwością i umiejętnością aktywnego oddziaływania na sprzedaż, koszty wytwarzania i ceny produktów, poziom konkurencji, jakość zarządzania firmą, dywersyfikację dostawców i odbiorców. Ryzyko finansowe związane jest natomiast ze strukturą źródeł finansowania majątku firmy. zob. więcej T.T. Kaczmarek, *Ryzyko i zarządzanie ryzykiem. Ujęcie interdyscyplinarne*, Warszawa 2005, s. 257. A. Wawiernia, I. Jonek-Kowalska, *Zarządzanie wartością i ryzykiem instrumentów rynku finansowego*, Warszawa 2009, s. 75.

³⁹ Zob. m.in. R. Zawłocki, *Podstawy odpowiedzialności karnej za przestępstwa gospodarcze*, Warszawa 2004, s. 80.

⁴⁰ Idem, *Prawo karne gospodarcze*, Warszawa 2007, s. 46 i nast.

w ramach ryzyka gospodarczego, albowiem taka sytuacja w efekcie mogłaby prowadzić do zakłócenia procesów ekonomicznych, niewykorzystywania potencjału przedsiębiorców, a w konsekwencji również do wadliwego funkcjonowania całego obrotu gospodarczego⁴¹.

Dla sprecyzowania granic prawnokarnej ingerencji istotny jest brak możliwości wyeliminowania albo istotnego ograniczenia czynnika w postaci ryzyka gospodarczego na poziomie pojedynczego podmiotu⁴². W takiej sytuacji przy braku możliwości eliminacji, względnie co najmniej minimalizacji ryzyka, powstaje kwestia umiejętnego zarządzania ryzykiem, które obejmuje procesy zmierzające do ograniczania wpływu wahań czynników ryzyka na elementy prowadzonej działalności biznesowej⁴³. Zarządzanie ryzykiem jest procesem złożonym, a zarazem trudnym i wymagającym podjęcia niekiedy kosztownych z punktu widzenia przedsiębiorcy działań, co w polskiej rzeczywistości gospodarczej często powoduje, że tego typu działania prowadzone są jedynie w ograniczonym zakresie⁴⁴, pozwalając w ostatecznym efekcie ryzyko to jedynie ograniczyć⁴⁵. W ten sposób dochodzimy do relewantnego z punktu widzenia miary ingerencji w obrót gospodarczy określenia i rozróżnienia dopuszczalnego ryzyka gospodarczego oraz nadmiernego ryzyka gospodarczego, które będą z pewnością wpływały na granicę prawnokarnej ingerencji⁴⁶. Dopuszczalne ryzyko gospodarcze ujmowane jest jako jedna z okoliczności wyłączających bezprawność czynu zabronionego, a raczej można by powiedzieć, że okoliczności nie powodujących aktualizacji sytuacji bezprawności danego zachowania⁴⁷. W obrębie działalności gospodarczej za dozwolone ryzyko uznaje się każde zachowanie zgodne z obowiązującym gospodarczym porządkiem prawnym, za nadmierne ryzyko można uznać jedynie takie przekroczenie granic dopuszczalnego ryzyka, które polega jednocześnie na sprzecz-

⁴¹ P. Tuleja, W. Wróbel, *Konstytucyjne standardy prawa karnego w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego* [w:] Z. Cwiąkański et al. (red.), op. cit., s. 263; A. Zoll, *Zasady prawa karnego...*, op. cit., s. 73; idem, *Nowa kodyfikacja karna w świetle konstytucji*, CzPKiNP 1997, z. 2, s. 102.

⁴² K. Janasz, op. cit.; D. Dziwigo, *Credit-rating. Ryzyko i obligacje na międzynarodowym rynku finansowym*, Warszawa 1998, s. 20. P. Kotler, J.A. Castione, *Chaos. Zarządzanie i marketing w erze turbulencji*, Warszawa 2009, s. 31.

⁴³ P. Błaszczak, *Odpowiedzialność odszkodowawcza menedżerów spółek a przekroczenie tzw. dopuszczalnego ryzyka gospodarczego*, PPH 2009, nr 11, s. 37–43; K. Janasz, op. cit., s. 278; J. Bizon-Górecka, *Inżynieria niezawodności i ryzyka w zarządzaniu przedsiębiorstwem*, Bydgoszcz 2001; eadem, *Modelowanie struktury systemu zarządzania ryzykiem w przedsiębiorstwie – ujęcie holistyczne*, Bydgoszcz 2007; T. Kaczmarek, *Zarządzanie ryzykiem*, Gdańsk 2002; idem, *Ryzyko i zarządzanie ryzykiem...*, op. cit.

⁴⁴ Jedną z metod może być np. transfer ryzyka na ubezpieczyciela, zob. np. A. Banasiński, *Ubezpieczenia gospodarcze*, Warszawa 1993, s. 73; T. Sangowski, *Vademecum ubezpieczeń gospodarczych*, Poznań 2000, s. 45; poziom zarządzania ryzykiem w polskich firmach omawia szczegółowo w publikacji zbiorowej: S. Kasiewicz (red. nauk.), *Zintegrowane zarządzanie ryzykiem przedsiębiorstwa w Polsce*, Warszawa 2011.

⁴⁵ S. Kasiewicz, B. Lepczyński, *Monitorowanie ryzyka jako narzędzie zarządzania strategicznego*, Zeszyty Naukowe, Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia 2011, nr 38; (red.) D. Zarzecki, *Czas na pieniądź. Zarządzanie finansami. Współczesne wyzwania teorii i praktyki*, zob. także *Dobre Praktyki Spółek Notowanych na GPW 2016 – Zgodnie z zasadą III.Z.1 za wdrożenie i utrzymanie skutecznych systemów kontroli wewnętrznej, zarządzania ryzykiem, compliance oraz funkcji audytu wewnętrznej odpowiada zarząd spółki*; zob. *Dobre Praktyki Spółek Notowanych na GPW 2016*, http://static.gpw.pl/pub/files/PDF/RG/DPSN2016_GPW.pdf [dostęp: 29.09.2017].

⁴⁶ Zob. m.in. R. Zawłocki, *Prawo...*, op. cit., s. 312 i s. 379 oraz P. Kardas, [w:] A. Zoll (red.), A. Barczak-Oplustil, G. Bogdan, Z. Cwiąkański, M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, J. Majewski, J. Raglewski, M. Rodzyńkiewicz, M. Szewczyk, W. Wróbel, *Kodeks karny. Część szczególna*, t. III, Komentarz do art. 278-363 k.k., Kraków 2006, komentarz do art. 296 k.k., teza 61, s. 545.

⁴⁷ Tak R. Zawłocki, *Prawo...*, op. cit., s. 379.

ności z obowiązującymi przepisami⁴⁸. Pojęcia „dopuszczalność ryzyka” i „nadmierne ryzyko” należy przy tym postrzegać w kategoriach zarówno ekonomicznych jak i społecznych, to jest przez pryzmat zasad funkcjonujących w obrocie gospodarczym⁴⁹. W oderwaniu od znajomości tych właśnie reguł i procesów nie wydaje się możliwe kreowanie jakichkolwiek skutecznych regulacji w obrębie prawa karnego.

Problem penalizacji zjawisk w obrębie obrotu gospodarczego, jak już wcześniej wspomniano, jest przedmiotem wielu publikacji naukowych⁵⁰, pozostając jednocześnie w kręgu zainteresowania ustawodawcy. Dość wspomnieć tutaj stosunkowo niedawny projekt założeń ustawy o ograniczeniu prawa karnego w obrocie gospodarczym⁵¹. Celem projektowanych zmian, jak wskazano w ich uzasadnieniu, były: likwidacja typów czynów zabronionych zbędnych dla zapewnienia efektywnej ochrony obrotu gospodarczego oraz modyfikacja punitwności przepisów karnych chroniących obrót gospodarczy, a także typów przestępstw zawartych w pozakodeksowych ustawach, w celu zapewnienia ich systemowej spójności, systemowego powiązania z unormowaniami Kodeksu karnego oraz eliminacji ich kazuistycznej struktury, jeśli prowadzi ona do utraty czytelności lub funkcjonalności przepisu, przy jednoczesnym zwiększeniu bezpieczeństwa prawnego w zakresie prowadzenia działalności gospodarczej⁵². Projekt ten przewidywał m.in. uchylenie typu opisanego w art. 586 k.s.h., zgodnie z którym odpowiedzialności karnej podlega, kto, będąc członkiem zarządu spółki albo likwidatorem, nie zgłasza wniosku o upadłość spółki handlowej pomimo powstania warunków uzasadniających według przepisów upadłość spółki⁵³. Wspomniany typ jest przykładem zakresu normowania, w obrębie którego pojawiły

⁴⁸ Ibidem, s. 379–381.

⁴⁹ Zob. P. Kardas, *Komentarz do art. 296 k.k.* [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 3: *Komentarz do art. 278–363 k.k.*, Kraków 1999, teza 61, s. 545. Zgodnie z postępowaniem w granicach tzw. dopuszczalnego ryzyka gospodarczego będzie podjęcie działań gospodarczych o niepewnym wyniku, jeżeli są one zgodne z obowiązującymi normami określającymi to ryzyko, oraz gdy prawdopodobieństwo osiągnięcia korzyści jest większe niż poniesienie strat, przyjęty sposób działań odpowiada jego celowi gospodarczemu, natomiast cel odpowiada charakterowi przedsięwzięcia, a zaakceptowana niepewność nie jest największa z możliwych i nie przekracza istotnie przeciętnego poziomu ryzyka dla tego typu działań. Omawiane granice mogą być względne z uwagi na przedmiot działalności określonego podmiotu, zob. R. Zawłocki, *Prawo...*, op. cit., s. 385 oraz Ł. Gasiński, *Odpowiedzialność członków zarządu w spółkach kapitałowych – miernik staranności* [w:] *Prawo prywatne czasu przemian. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Sołtyśińskiemu*, Poznań 2005, s. 503.

⁵⁰ M.in. R. Zawłocki, *Prawo...*, op. cit., s. 46 i nast.; idem, *Podstawy odpowiedzialności karnej...*, op. cit., s. 80; A. Mucha, *Struktura przestępstwa gospodarczego oraz okoliczności wyłączające bezprawność czynu w prawie karnym gospodarczym*, Warszawa 2013; J. Skorupka, *Prawo karne gospodarcze. Zarys wykładu*, Warszawa 2007.

⁵¹ Ministerstwo Sprawiedliwości, *Projekt założeń projektu ustawy o ograniczeniu prawa karnego w obrocie gospodarczym*, <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/36370> [dostęp 29.09.2017].

⁵² Ibidem.

⁵³ Zob. m.in. wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 13.02.2015, I ACa 1213/14, LEX nr 1651972, gdzie Sąd Apelacyjny pokreślił, że celem przepisu art. 586 k.s.h. jest wzmocnienie odpowiedzialności wynikającej z art. 299 k.s.h.; Zwracając uwagę na typ opisany w art. 586 k.s.h. pamiętać należy, że podobny problem pojawia się również na gruncie art. 129 ustawy z dnia 4 marca 2005 r. o europejskim zgrupowaniu interesów gospodarczych i spółce europejskiej (t.j. Dz.U. 2015.2142), który przewiduje odpowiedzialność karną członka zarządu, członka rady administrującej lub dyrektora wykonawczego albo likwidatora SE, na których ciąży obowiązek zgłoszenia wniosku o upadłość SE, a którzy nie zgłaszają tego wniosku pomimo powstania warunków uzasadniających upadłość SE według przepisów o postępowaniu upadłościowym i naprawczym. Artykuł 129u SE nieco inaczej jednak niż analogiczny art. 586 k.s.h. formułuje nakaz złożenia takiego wniosku. Nie każdy członek organu kolegielnego podlega od-

się istotne zmiany wymuszone regulacjami UE – chodzi tutaj przede wszystkim o daleko idące zmiany w obrębie prawa upadłościowego oraz restrukturyzacyjnego i naprawczego, które nastąpiły z dniem 1 stycznia 2016 r. zarówno w Polsce⁵⁴, jak i na poziomie Unii Europejskiej⁵⁵. Opisane regulacje na poziomie normy sankcjonowanej zmieniają dotychczasowy sposób postępowania w stosunku do podmiotów niewypłacalnych bądź zagrożonych niewypłacalnością w ten sposób, że pozwalają dłużnikowi na przeprowadzenie restrukturyzacji już na wczesnym etapie zaistniałych problemów, a także umożliwiają kontynuację działalności gospodarczej, co zwiększa szanse wierzycieli na zaspokojenie wierzytelności⁵⁶. Jak się obserwuje bowiem w obecnej rzeczywistości gospodarczej, ogłoszenie upadłości czy to likwidacyjnej, czy też choćby układowej zasadniczo trwale stygmatyzuje podmiot, prowadząc w dużej mierze do utraty zaufania u potencjalnych kontrahentów, co w efekcie przyspiesza i czyni praktycznie nieuchronnym zakończenie działalności podmiotu⁵⁷.

W konstrukcji art. 586 k.s.h. w aktualnym brzmieniu dojść może do sytuacji niewłaściwego odczytania wskazanego wyżej komunikatu, a tym samym zgłoszenia wniosku o ogłoszenie upadłości bez przeprowadzenia postępowania restrukturyzacyjnego. Zwrócić uwagę w tym miejscu należy na art. 21 ust. 1 p.u., zgodnie z którym dłużnik jest obowiązany, nie później niż w terminie trzydziestu dni od dnia, w którym wystąpiła podstawa do ogłoszenia upadłości, zgłosić w sądzie wniosek o ogłoszenie upadłości⁵⁸. Zasadniczo aktualnie zgodnie z art. 11 ust. 1 p.u. dłużnik jest niewypłacalny, jeżeli utracił zdolność do wykonywania swoich wymagalnych zobowiązań pieniężnych⁵⁹. Przesłanki przyjęcia niewypłacalności

---

powiedzialności przewidzianej w art. 129 uSE, lecz tylko ten, który ma w statucie przewidziane uprawnienie do podjęcia takiego działania. Zob. Z. Kukuła, *Odpowiedzialność karna w spółce europejskiej*, Pr. Spółek 2009, nr 3, s. 30–40.

⁵⁴ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy – Prawo restrukturyzacyjne, Sejm VII kadencji, druk sejmowy nr 2824, s. 68; P. Zimmerman, *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Warszawa 2016, komentarz do art. 11, nb. 4.

⁵⁵ A. Hrycaj, *Cztery postępowania restrukturyzacyjne*, Doradca Restrukturyzacyjny 2015, nr 1, s. 4. W prawie polskim zmiany te implikuje przede wszystkim prawo restrukturyzacyjne (ustawa z 15 maja 2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne, Dz.U. poz. 978 ze zm.) [dalej jako: pr. rest.]. Uzasadnienie rządowego projektu ustawy – Prawo restrukturyzacyjne, Sejm VII kadencji, druk sejmowy nr 2824, s. 68 [dalej jako: uzasadnienie], natomiast w prawie europejskim chodzi zasadniczo o rozporządzenie 2015/848 w sprawie postępowania upadłościowego (rozporządzenie 2015/848 w sprawie postępowania upadłościowego). Zob. także R. Pawlik, *Miara prawnokarnej ingerencji w konstytucyjne wolności i prawa jednostki w zakresie działalności gospodarczej na przykładzie odpowiedzialności karnej za nie zgłoszenie wniosku o upadłość spółki handlowej (art. 586 k.s.h.)*, *Krakowskie Studia Międzynarodowe* 2016, nr 2.

⁵⁶ S. Morawska, *Wyniki badań przeprowadzonych w zakresie efektywności procedur upadłościowych w 2011 r. w wybranych sądach upadłościowych* [w:] K. Babiarz-Mikulska, A. Czapracka, S. Morawska, *Ocena efektywności procedur upadłościowych wobec przedsiębiorców. Aspekty prawne, ekonomiczne i organizacyjne*, Warszawa 2012, s. 11 i nast.; A. Hrycaj, *Realizacja praw wierzycieli w postępowaniu upadłościowym obejmującym likwidację majątku dłużnika w Polsce i w Austrii – zagadnienia wybrane*, *Palestra* 2009, nr 7–8, s. 221; A. Tamowicz, *Procesy upadłościowe przedsiębiorstw w Polsce. Raport z badań*, Warszawa–Gdańsk 2010.

⁵⁷ Zob. m.in. M. Pietruszyńska, P. Zimmerman, *Trwałość zaprzestania spłaty długów a stan niewypłacalności – powrót do źródła?*, *PPH* 2013, nr 2, s. 48; P. Zimmerman, op. cit., komentarz do art. 11, nb. 5; A. Tamowicz, op. cit.

⁵⁸ S. Ociessa [w:] A. Witosz, A.J. Witosz (red.), *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 139–140; A. Jakubecki, F. Zedler, *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Warszawa 2011, komentarz do art. 21, nb. 6; Z. Gurgul, *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Warszawa 2013, komentarz do art. 21, nb. 3; Z. Świeboda, *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Warszawa 2006, komentarz do art. 21, pkt 4 i pkt 5.

⁵⁹ R. Adamus, *Tendencje reformatorskie w zakresie pojęcia niewypłacalności przedsiębiorcy w prawie upadło-*

uzasadniającej zgłoszenie wniosku o ogłoszenie upadłości precyzowane są przez ustawodawcę w sposób zasadniczo jasny⁶⁰, sytuację może komplikować jednakże na gruncie art. 586 k.s.h. art. 6 ust. 1 pr. restr., zgodnie z którym postępowanie restrukturyzacyjne może być prowadzone wobec dłużnika niewypłacalnego lub zagrożonego niewypłacalnością⁶¹. Zgodnie z art. 7. 1 pr. restr., o ile ustawa nie stanowi inaczej, postępowanie restrukturyzacyjne wszczyna się na wniosek restrukturyzacyjny złożony przez dłużnika. Zgodnie z art. 11 w przypadku złożenia wniosku restrukturyzacyjnego i wniosku o ogłoszenie upadłości, w pierwszej kolejności rozpoznaje się wniosek restrukturyzacyjny⁶².

Z innym problemem mamy do czynienia na gruncie art. 178a k.k. i art. 87 k.w.⁶³, będących przykładem rozwarstwienia, rozumianego jako przesunięcie negatywnej oceny zachowania z kodeksu karnego do kodeksu wykroczeń, a zatem zmianę kategoryzacji czynu z przestępstwa na wykroczenie, w wyniku wprowadzenia do kodeksu karnego z 1997 r. art. 178a⁶⁴. Wspomniany typ opisany w art. 178a k.k. od samego początku budził wątpliwości⁶⁵, m.in. co do zakresu zachowań objętych oboma typami, a to z uwagi przede wszystkim

---

ściowym [w:] J. Olszewski (red.), *Tendencje reformatorskie w prawie handlowym*, Warszawa 2015, s. 70–72; K. Osajda, *Niewypłacalność spółki z o.o. Odpowiedzialność członków zarządu wobec jej wierzycieli*, Warszawa 2014, s. 62. Zgodnie natomiast z ust. 1a domniemywa się, że dłużnik utracił zdolność do wykonywania swoich wymagalnych zobowiązań pieniężnych, jeżeli opóźnienie w wykonaniu zobowiązań pieniężnych przekracza trzy miesiące. Zgodnie z ust. 2 dłużnik będący osobą prawną albo jednostką organizacyjną nieposiadającą osobowości prawnej, której odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną, jest niewypłacalny także wtedy, gdy jego zobowiązania pieniężne przekraczają wartość jego majątku, a stan ten utrzymuje się przez okres przekraczający 24 miesiące. Domniemywa się zgodnie z ust. 5, że zobowiązania pieniężne dłużnika przekraczają wartość jego majątku, jeżeli zgodnie z bilansem jego zobowiązania, z wyłączeniem rezerw na zobowiązania oraz zobowiązań wobec jednostek powiązanych, przekraczają wartość jego aktywów, a stan ten utrzymuje się przez okres przekraczający dwadzieścia cztery miesiące. M. Pietruszyńska, P. Zimmerman, op. cit., s. 48.

⁶⁰ K. Oplustil, *Obowiązek złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości oraz odpowiedzialność za jego niezłożenie w świetle znowelizowanego prawa upadłościowego*, cz. 1, PPH 2016, nr 2, s. 5–11.

⁶¹ Przy czym przez dłużnika niewypłacalnego należy rozumieć dłużnika niewypłacalnego w rozumieniu ustawy z dnia 28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe (Dz.U. z 2015 r. poz. 233 i 978). Przez dłużnika zagrożonego niewypłacalnością należy rozumieć zaś dłużnika, którego sytuacja ekonomiczna wskazuje, że w niedługim czasie może stać się niewypłacalny.

⁶² Zgodnie natomiast z art. 12. 1. sąd restrukturyzacyjny niezwłocznie po powzięciu wiadomości o złożeniu wniosku o ogłoszenie upadłości zawiadamia sąd upadłościowy o złożeniu wniosku restrukturyzacyjnego. Sąd upadłościowy wstrzymuje rozpoznanie wniosku o ogłoszenie upadłości do czasu wydania prawomocnego orzeczenia w sprawie wniosku restrukturyzacyjnego, przy czym wstrzymanie rozpoznania wniosku o ogłoszenie upadłości nie wyłącza możliwości zabezpieczenia majątku. P. Zimmerman, op. cit., komentarz do art. 21, nb. 6. Szerzej kwestie te omówione zostały w powołanym wyżej opracowaniu: R. Pawlik, *Miara...*, op. cit.

⁶³ Szerzej: R. Pawlik, *Znamię stanu pod wpływem środka odurzającego w świetle projektu nowelizacji Kodeksu Karnego*, Kwart. KSiP 2014, nr specjalny (13).

⁶⁴ Artykuł 178a dodany przez art. 1 pkt 7 ustawy z 14 kwietnia 2000 r. (Dz.U. z 2000 r. Nr 48, poz. 548) zmieniającej m.in. ustawę z 15 grudnia 2000 r.

⁶⁵ Nowelizacja ta była szeroko dyskutowana w doktrynie: W. Radecki, *Odpowiedzialność nietrzeźwych kierowców*, Problemy Alkoholizmu 1988, nr 5, s. 17; J. Szumski, *Prowadzenie pojazdu po użyciu alkoholu. Ewolucja ustawodawstwa oraz polityki karnej*, St. Prawn. 1989, nr 4, s. 58–59; idem, *Prowadzenie pojazdu po użyciu alkoholu*, Jurysta 1996, nr 10–11, s. 31–33; W. Wróbel, *Krytycznie o zastrzeżeniu odpowiedzialności karnej za przestępstwa komunikacyjne*, PiP 2001, z. 7, s. 57; Postanowienie sygnalizacyjne Trybunału Konstytucyjnego z 9 maja 2009 r., S 2/09, gdzie TK zwrócił uwagę na nieproporcjonalność orzekanych środków w postaci zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych w przypadku, kiedy sprawca występuku z art. 178a §2 k.k. takiego pojazdu nie prowadził; wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 7 kwietnia 2009 r., P 7/08, OTK Sekcja A 2009/4/46, Dz.U. z 2009 r. Nr 63, poz. 531 z głosem aprobującą A. Ornowskiej.

na zauważalne swoiste „nałożenie” na istniejące w kodeksie wykroczeń znamię stanu po użyciu podobnie działającego środka⁶⁶, znamienia stanu pod wpływem środka odurzającego stanowiącego, lub w zamyśle ustawodawcy mającego stanowić, alternatywę dla stanu nietrzeźwości⁶⁷. W przedstawionym wyżej stanie prawnym, przy równoległym funkcjonowaniu obu wskazanych znamion, w pierwszej kolejności pojawiło się pytanie, czy środki działające podobnie do alkoholu są tożsame ze środkami odurzającymi, a tym samym czy istotnie ma się do czynienia w tym zakresie z typem przepełnionym z uwagi na widoczny brak symetrii określeń. W doktrynie na tym tle wystąpiły znaczne różnice poglądów⁶⁸, które obecnie dla omawianego zagadnienia mają znaczenie marginalne z uwagi na ugruntowany w tym zakresie i jednolity w zasadzie obecnie pogląd, że pojęcie środka odurzającego w rozumieniu art. 178a k.k. obejmuje nie tylko środki odurzające, wskazane w ustawie z 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii⁶⁹, lecz również inne substancje pocho-

⁶⁶ Z zespołu znamion typu opisanego w art. 178a k.k. znamię stanu nietrzeźwości pojawiło się już znacznie wcześniej, m.in. w kodyfikacji karnej z 1969 r. (zob. art. 145 k.k. z 1969 r.), natomiast znamię stanu pod wpływem środka odurzającego dopiero w zasadzie w kodyfikacji karnej z 1997 r. jako swoiste uzupełnienie zakresu kryminalizacji, obok stanu nietrzeźwości, przy równoczesnym funkcjonowaniu na gruncie art. 87 k.w. stanu po użyciu podobnie do alkoholu działającego środka. Szerzej: R. Pawlik, *Wybrane zagadnienia granic kryminalizacji i ich ewolucja na przykładzie prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego* [w:] M. Lubelski, R. Pawlik, A. Strzelec (red.), *Przewodnie idee nowelizacji kodeksu karnego*, Kraków 2014.

⁶⁷ Rozróżnienia stanów związanych ze spożyciem alkoholu dokonała ustawa z 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (t.j. Dz.U. z 2007 r. Nr 70, poz. 473 z późn. zm.), wprowadzając „stan po użyciu alkoholu” (art. 46 ust. 2) i „stan nietrzeźwości” (art. 46 ust. 3), definiując je, co zostało następnie uwzględnione nowelizacją m.in. art. 87 k.w. Zob. m.in. R.A. Stefański, *Pojęcie „stan pod wpływem środka odurzającego”*. *Aspekty prawne*, *Problems of Forensic Sciences* 2009, t. 80, s. 386–402.

⁶⁸ Z jednej strony przyjmowano, że pojęcie środka odurzającego jest zdefiniowane w art. 4 pkt 26 ustawy z 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. Nr 179, poz. 1485 z późn. zm.). Zob. m.in. M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, *Kryminalizacja ucieczki sprawy wypadku drogowego z miejsca zdarzenia w świetle nowelizacji kodeksu karnego z 12 lipca 1995 r.*, cz. 2, *Palestra* 1996, nr 5–6, s. 42; K. Buchała [w:] G. Bogdan et al., *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. 2, Kraków 1999, s. 405; idem, *Zbiegnięcie kierującego pojazdem mechanicznym z miejsca zdarzenia* [w:] A.J. Szwarz (red.), *Rozważania o prawie karnym. Księga pamiątkowa z okazji siedemdziesięciolecia urodzin Prof. A. Ratajczaka*, Poznań 1999, s. 48; E. Kunze, *Przestępstwo prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego* (art. 178a KK) [w:] B. Janiszewski (red.), *Nauka wobec współczesnych zagadnień prawa karnego w Polsce. Księga pamiątkowa ofiarowana Prof. A. Tobisowi*, Poznań 2004, s. 155; G. Bogdan [w:] A. Barczak-Oplustil et al., *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. 2, Kraków 2006, s. 478; L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2006, s. 241; J. Piórkowska-Flieger [w:] T. Bojarski, A. Michalska-Warias, J. Piórkowska-Flieger, M. Szwarzczyk, *Kodeks karny*, Warszawa 2006, s. 318; M. Budyn-Kulik [w:] M. Mozgawa, *Kodeks karny*, Warszawa 2006, s. 341; A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 421–422. Prezentowany był też pogląd przeciwny, przyjmujący, że chodzi nie tylko o środki odurzające określone w ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii, ale i wszelkiego rodzaju substancje pochodzenia naturalnego lub syntetycznego, oddziałujące negatywnie na ośrodkowy układ nerwowy, powodując stan odurzenia, tak. m.in.: R.A. Stefański, *Prawna ocena stanów związanych z użytkowaniem środków odurzających w ruchu drogowym*, *Prok. i Pr.* 1999, nr 4; idem, *Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu i w komunikacji*, Warszawa 2000, s. 371–372; idem, *Środek odurzający w rozumieniu kodeksu karnego*, *Paragraf na Drodze* 2007, nr 4, s. 8–10; T. Huminiak, *Stan „pod wpływem środków odurzających” i stan „po użyciu środka działającego podobnie do alkoholu” u kierującego pojazdem*, *Paragraf na Drodze* 2004, nr 3, s. 5–16; A. Skowron, *Jeszcze raz krytycznie o środkach działających podobnie do alkoholu*, *Paragraf na Drodze* 2004, nr 11, s. 17, 41; K. Łucarz, *Zakaz prowadzenia pojazdów jako środek polityki kryminalnej*, *Wrocław* 2005, s. 166–167.

⁶⁹ Dz.U. Nr 179, poz. 1485 z późn. zm.

dzenia naturalnego lub syntetycznego, działające na ośrodkowy układ nerwowy, których użycie powoduje obniżenie sprawności w zakresie kierowania pojazdem⁷⁰.

W kontekście zakresów obu typów, tj. przestępstwa opisanego w art. 178 a k.k. i wykroczenia opisanego w art. 87 k.w., znacznie poważniejsze problemy pojawiają się przy próbie zdefiniowania stanu pod wpływem środka odurzającego i stanu po użyciu podobnie działającego środka, które mają miejsce do chwili obecnej i wymagają niezwłocznej interwencji ustawodawcy⁷¹. W nowszym orzecznictwie SN pojawiły się w tej materii co najmniej dwa istotne rozstrzygnięcia, mianowicie w wyroku z 7 lutego 2007 r.⁷² SN przyjął, że stanem pod wpływem środka odurzającego jest taki stan, który wywołuje – w zakresie oddziaływania na ośrodkowy układ nerwowy, zwłaszcza zakłócenia czynności psychomotorycznych – takie same skutki, jak spożycie alkoholu powodujące stan nietrzeźwości⁷³. Zdaniem SN, za przyjęciem takiego poglądu przemawia to, że sam ustawodawca określając te stany, już w samej ich nazwie dokonał zróżnicowania wpływu, jaki wywarł środek na organizm. Ta z pozoru prosta i jakże logiczna teza nie wytrzymuje jednakże konfrontacji z możliwościami opiniodawczymi na gruncie funkcjonujących równolegle art. 87 k.w. i 178a k.k. nie tylko w Polsce⁷⁴, ale i na świecie⁷⁵. W wypadku środków odurzających zagadnienie to jest bowiem nieco bardziej skomplikowane⁷⁶. W postanowieniu z 31 maja 2011 r.⁷⁷, w uzupełnieniu powołanego wyżej rozstrzygnięcia z 7 lutego 2007 r., SN przyjął, że stan po użyciu

⁷⁰ Zob. w tej materii postanowienie SN z 28 marca 2007 r., II KK 147/06, LEX 282239, oraz uchwałę SN z 27 lutego 2007 r., I KZP 36/06, OSA w sprawach karnych 2007/3/21 z głosami aprobującymi R.A. Stefańskiego, R. Małek, K. Łucarz-Muszyńskiej, K. Wojtanowskiej, J. Dąbrowskiego oraz częściowo krytyczną G. Kachel i krytyczną A.T. Olszewskiego.

⁷¹ Aczkolwiek stan po użyciu podobnie działającego środka pojawił się w ustawodawstwie stosunkowo dawno, bo po raz pierwszy ustawodawca posłużył się nim w rozporządzeniu Ministra Komunikacji, Spraw Wewnętrznych i Spraw Wojskowych z 27 października 1937 r. o ruchu pojazdów mechanicznych (Dz.U. Nr 85, poz. 616 z późn. zm.). Zob. w tym zakresie także głosę krytyczną A. Skowrona do postanowienia SN z 31 maja 2011 r., V KK 398/10. Szerzej R. Pawlik, *Společná škodlivosti činu – vybrané zagadnienia na příkladzie vykroczenia typizovaného w art. 87 k.w.*, Kwart. KSiP 2013, nr 4; eadem, *Wybrane zagadnienia...*, op. cit.; eadem, *Znamię stanu...*, op. cit.

⁷² Wyrok SN z 7 lutego 2007 r., V KK 128/06, KZS 2007, nr 6, poz. 39; glosa aprobująca: R.A. Stefański, Glosa do wyroku SN z dnia 7 lutego 2007 r., V KK 128/06; glosa krytyczna: A. Skowron, Glosa do wyroku SN z dnia 7 lutego 2007 r., V KK 128/06.

⁷³ R.A. Stefański, *Przestępstwa drogowe w nowym kodeksie karnym*, Kraków 1999, s. 242; M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, op. cit., s. 43; A. Skowron, op. cit., s. 15.

⁷⁴ Obecnie obserwuje się intensyfikację badań w tym zakresie – zob. wyniki badań prezentowane w Krakowie w dniach 28–29 listopada 2012 r. podczas konferencji „Środki podobnie działające do alkoholu. Interpretacja wyników badań krwi kierowców dla potrzeb sądowych” (materiał powielony). Prezentowane były badania pod kątem relewantności do objawów wywoływanych przez obecność alkoholu we krwi na poziomie najczęściej stanu nietrzeźwości, następujących substancji: benzodiazepiny (P. Adamowicz), opiaty (B. Tokarczyk), amfetamina (D. Gil), marihuana (H. Skulska) i tetrahydrokanabinole (W. Lechowicz).

⁷⁵ Można tutaj przywołać odległe czasowo próby badawcze odnośnie do np. 9 THC: M. Hok Chi Chu, O.H. Drummer, *Determination of Ag-THC in Whole Blood using Gas Chromatography-Mass Spectrometry*, Journal of Analytical Toxicology 2002, Vol. 26, s. 575 i nast. Jedynie przykładowo przytoczyć tu warto również niemieckie wyniki badań prezentowane przez K. Laskowską, dotyczące badania prób krwi pochodzącej od kierowców uczestniczących w wypadkach, przy okazji których porównano zawartość i stężenie alkoholu oraz narkotyków i ich wpływ na zdolność prowadzenia pojazdu: K. Laskowska, *Wpływ narkotyków na bezpieczeństwo w ruchu drogowym*, Jurysta 2000, nr 1, s. 9.

⁷⁶ M. Kała, *Środki działające podobnie do alkoholu w organizmie kierowcy*, Paragraf na Drodze 2004, nr 11, s. 51 i nast.

⁷⁷ Postanowienie SN z 31 maja 2011 r., V KK 398/10, LEX nr 848186 z głosą krytyczną A. Skowrona.

środka podobnie działającego do alkoholu jest równoznaczny jedynie ze znajdowaniem się tego środka w organizmie, nie relatywizując już wyrażnie tego stanu do stanu po użyciu alkoholu, wskazując jednocześnie, że użycie środka nie oznacza jeszcze realnego wpływu zażytego środka na zdolności psychomotoryczne kierowcy. Zdaniem SN, prowadząc ocenę zaburzeń zdolności psychomotorycznych wobec dysponowania tylko badaniem krwi wykazującym stan stężenia środka zbliżony do stężenia progowego, należy odwołać się do dowodów opisujących wygląd sprawcy, funkcjonowanie określonych jego organów oraz pozwalających na ustalenie sposobu jego zachowania, ustalając, jak wynika z uzasadnienia, te właśnie elementy⁷⁸.

W rozstrzygnięciu z 4 października 2013 r.⁷⁹ SN wskazał, że sąd rozpoznający konkretny przypadek o czyn polegający na prowadzeniu pojazdu przez osobę znajdującą się pod wpływem lub po użyciu substancji odurzającej innej niż alkohol, musi nie tylko stwierdzić istnienie takiego środka w organizmie osoby kierującej pojazdem, ale również określić, czy wpłynął on na jej zachowanie w sposób analogiczny, jak w przypadku znajdowania się w stanie nietrzeźwości. Dopiero po takim ustaleniu możliwe będzie przypisanie sprawcy dodatkowego znamienia kwalifikującego, w postaci znajdowania się „pod wpływem” środka odurzającego w rozumieniu art. 178a § 1 k.k. Zdaniem SN, należy zauważyć, że ustawodawca w odniesieniu do środków odurzających nie wprowadził definicji polegającej na przyjęciu i odróżnieniu obu stanów „po użyciu” i „pod wpływem” tych środków, tylko na podstawie kryterium ich stężenia w organizmie, zatem brak jest podstaw normatywnych do wprowadzenia i stosowania takiego materialnego domniemania na etapie stosowania prawa. Zdaniem SN, wydaje się, że de lege ferenda nie istnieją jednak żadne przeszkody praktyczne ani prawne, by w przypadku stwierdzenia w organizmie kierującego tych środków odurzających, których stężenia mogą być oznaczone, a które wymienione są w § 2 pkt 1–5 Rozporządzenia Ministra Zdrowia z 11 czerwca 2003 r. w sprawie wykazu środków działających podobnie do alkoholu oraz warunków i sposobu przeprowadzania badań na ich obecność w organizmie (Dz.U. nr 116, poz. 1104 z późn. zm.)⁸⁰, tak jak w przypadku alkoholu oznaczyć ilościowy ich próg, od którego przekroczenia stosowane będzie domnie-

⁷⁸ Zob. na ten temat m.in. uchwała pełnego składu Izby Karnej SN z 15 lutego 1989 r., VI KZP 10/88, OSA w sprawach karnych 1989, nr 3–4, poz. 19 z aprobowaną glosą W. Grzeszczyka, PiP 1989, nr 11, s. 71–74 i uwagami J. Markiewicza, W. Gubały, *Kilka uwag w sprawie analizy stężenia alkoholu w powietrzu wydychanym w związku z glosą dra W. Grzeszczyka*, PiP 1990, nr 4–5, s. 55–57; wyrok SN z 3 grudnia 1992 r., II KRN 204/92, Palestra 1993, nr 5–6, s. 105, z glosą R.A. Stefańskiego, Palestra 1993, nr 5–6, s. 105–109; wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 13 lutego 1997 r., II AKa 16/97, Prok. i Pr. – wkł. 1997, nr 9, s. 24; uchwała pełnego składu Izby Karnej SN z 28 lutego 1975 r., V KZP 2/74, OSA w sprawach karnych 1975, nr 3–4, poz. 33; wyrok SN z 13 kwietnia 1988 r., V KRN 55/88, OSA Prokuratura Generalna 1988, nr 11, poz. 113; wyrok SA w Rzeszowie z 3 kwietnia 2003 r., II AKa 30/03, OSA 2003, z. 9, poz. 95; A. Głazek, *Zmiany kryteriów i zasad opiniowania w sprawach alkoholowych*, Prok. i Pr. 1995, nr 2, s. 99–108; W. Gubała, *Ocena stanu nietrzeźwości na podstawie obliczeń teoretycznych*, Paragraf na Drodze 2001, nr 9, s. 48; M. Kłys, *Opiniowanie o nietrzeźwości jako problem „wiecznie żywy”*, Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii 2003, nr 3; W. Gubała, *Wartość dowodowa analizy wydychanego powietrza na zawartość alkoholu*, Paragraf na Drodze 2001, nr 8, s. 43; idem, *Czynniki wpływające na wynik pomiaru zawartości alkoholu w wydychanym powietrzu*, Paragraf na Drodze 2001, nr 6, s. 22–33.

⁷⁹ Wyrok SN z 4 października 2013 r., IV KK 136/13, LEX 1379930.

⁸⁰ Obecnie (dopisek własny R.P.) Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 16 lipca 2014r. w sprawie wykazu środków działających podobnie do alkoholu oraz warunków i sposobu przeprowadzania badań na ich obecność w organizmie Dz.U. z 2014r., poz. 948.

manie znajdowania się osoby kierującej „pod wpływem” lub „po użyciu” takiego środka. Opinie biegłych i dowody uzupełniające opisujące stan sprawcy przestępstwa drogowego bezpośrednio po zdarzeniu byłyby wówczas zastrzeżone tylko dla sytuacji znajdowania się sprawcy po zażyciu innej substancji odurzającej, niezdefiniowanej w wyżej wymienionych przepisach⁸¹. Otóż zasadniczo z dużą ostrożnością podchodząc do takiego stanowiska, podkreślić równocześnie należy, że *de facto* zakreślając granicę kryminalizacji w przypadku alkoholu, ustawodawca w zasadzie całkowicie pominął wpływ, jaki alkohol wywarł na konkretny organizm ludzki⁸², uśredniając niejako⁸³, że przekroczenie określonego progu stężenia generuje określony poziom niebezpieczeństwa dla dobra prawnie chronionego. Możliwość wypracowania takiego miernika, jakim jest zawartość alkoholu w organizmie wyrażona w promilach lub mg/dcm³, w przypadku środków odurzających czy też podobnie działających środków *en bloc* jest w nauce wyraźnie negowana z uwagi na różnorodność substancji aktywnych, złożoność przemian, jakim ulegają środki odurzające w organizmie ludzkim, uzależnienia, jakie wywołują, oraz konsekwencje uzależnień w postaci tolerancji i objawów abstynencji, co skutecznie uniemożliwia wyznaczenie wartości granicznego stężenia lub zakresów stężeń granicznych tych środków we krwi⁸⁴. Zwrócić uwagę należy, że dotychczas podjęto próby wypracowania granic analitycznych dla sześciu podstawowych substancji⁸⁵, niemniej nadal nie rozwiązuje to ostatecznie problemu rozgraniczenia stanu po użyciu i stanu pod wpływem. Sytuacja jest o tyle trudna, że przepisy powinny być oparte na wynikach badań naukowych, ale w przypadku narkotyków obejmują środki w przeważającej większości ustawodawstw zakazane, w znakomitej większości niebezpieczne dla organizmu człowieka, a co za tym idzie – zasadniczo niepozwalające na prowadzenie jakichkolwiek badań klinicznych w ich obrębie⁸⁶.

W tym miejscu godny uwagi jest także ubiegłoroczny projekt przygotowany przez Ministerstwo Sprawiedliwości, a będący przedmiotem dyskusji w dniu 9 września 2016 r. w Krakowie⁸⁷. Nie wnikając w szczegóły proponowanych rozwiązań generalnie zmierzających w dobrym kierunku, a odnosząc się jedynie do zaproponowanej nowej konstrukcji znamienia choćby w art. 86 § 2 k.w., który miałby otrzymać brzmienie: „Kto dopuszcza się wykroczenia określonego w § 1, znajdując się w stanie po użyciu alkoholu lub w stanie wskazującym na użycie środka działającego depresyjnie na ośrodkowy układ nerwowy”, zauważyć należy, że proponuje się wprowadzenie nowego znamienia: stanu wskazującego na użycie środka działającego depresyjnie na ośrodkowy układ nerwowy, na poziomie zaś art. 178a § 1 k.k. proponuje się brzmienie: „Kto, znajdując się w stanie nietrzeźwości

⁸¹ Uzasadnienie wyroku SN z 4 października 2013 r., IV KK 136/13, LEX 1379930.

⁸² R.A. Stefański, *Stan nietrzeźwości w ustawie*, Problemy Alkoholizmu 1983, nr 4, s. 10; idem, *Prawnokarna ocena stanu nietrzeźwości w ruchu drogowym*, Prok. i Pr. 1999, nr 3, s. 37.

⁸³ Zob. uchwała pełnego składu Izby Karnej SN z 28 lutego 1975 r., V KZP 2/74, OSN w sprawach karnych 1975, nr 3–4, poz. 33, teza 7.

⁸⁴ M. Kała, op. cit., s. 1048.

⁸⁵ Zob. wyniki badań prezentowane w Krakowie w dniach 28–29 listopada 2012 r. podczas konferencji „Środki podobnie działające do alkoholu. Interpretacja wyników badań krwi kierowców dla potrzeb sądowych”, materiał powielony.

⁸⁶ M. Kała, op. cit., s. 48 i nast.

⁸⁷ Konferencja „Środek działający na OUN, jako znamię typu czynu zabronionego”, Kraków 2016, 9 września, www.toks2016.ies.krakow.pl [dostęp: 15.10.2016].

lub w stanie wskazującym na użycie środka działającego depresyjnie na ośrodkowy układ nerwowy, prowadzi pojazd mechaniczny w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym”, przy czym jednocześnie z art. 87 k.w. usunięto by znamię substancji działającej podobnie do alkoholu odnośnie pojazdów mechanicznych, usuwając typ przepołowiony lub względnie pozornie przepołowiony z uwagi choćby na aktualny omówiony wyżej brak symetrii co do części zachowań objętych zakresem penalizacji, a co za tym idzie i problemy w opiniowaniu⁸⁸. Proponując wskazane rozwiązanie, jak się wydaje, zauważono już brak możliwości ustalenia progów jak w przypadku alkoholu, trudności badawcze, różnorodność substancji, różne zachowanie w organizmie zależne od bardzo wielu czynników, co z pewnością jest aspektem pozytywnym proponowanej nowelizacji⁸⁹, wątpliwości pojawiają się jednak już choćby odnośnie do art. 6 § 1 k.k. w zakresie definicji czasu popełnienia czynu zabronionego czy też art. 5 k.p.k. zarówno w zakresie domniemania niewinności, jak i usuwania niedających się rozstrzygnąć wątpliwości na korzyść oskarżonego, a przede wszystkim w zakresie substancji objętych nowym zakresem kryminalizacji ograniczających się jedynie do substancji czy środków działających depresyjnie na ośrodkowy układ nerwowy, a poza zakresem pozostawiając szereg substancji zakłócających sprawność psychomotoryczną prowadzącego pojazd, a jednocześnie nie wykazujących działania „depresyjnego na ośrodkowy układ nerwowy”⁹⁰.

Na zakończenie tego wątku dodać można jedynie, że w praktyce wymiaru sprawiedliwości i w opiniowaniu toksykologicznym pojawiają się słuszne, znajdujące naukowe uzasadnienie propozycje ujęcia znamienia na gruncie art. 178a k.k. i pozostałych przy oczywistym usunięciu stanu przepołowienia z art. 87 k.w. jako stanu „pod działaniem substancji zakłócającej sprawność psychomotoryczną”, ale i ta propozycja nie pozbawiona jest jednak już na wstępie pewnych zastrzeżeń. Proponowany „stan pod działaniem” pozwala bowiem na przyjęcie jakiegokolwiek zakłócenia, które z punktu widzenia bezpieczeństwa w komunikacji rodzi zagrożenie, eliminując jednocześnie przepołowienie. Również sformułowanie „substancja” wydaje się, po dotychczasowych doświadczeniach z używania terminów „środek odurzający”, „środek psychoaktywny”, zmianą pozytywną, sformułowanie „substancja” obejmie bowiem wszystko, także dopalacze czy jakąkolwiek inną substancję, która może mieć podobne działanie, pozostając jednocześnie niepowiązane z jakimikolwiek legalnymi definicjami ustawowymi funkcjonującymi chociażby na gruncie ustawy z 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii, zasadniczo nie implikuje także konieczności wprowadzania legalnej definicji ustawowej, pozostawiając jasne pole dla wykładni językowej. Typ opisany

⁸⁸ Zob. m.in. M. Wiergowski, *Propozycja interpretacji wyników analitycznych uzyskanych w pobliżu prawnej granicy stężeń dla stanu po użyciu alkoholu lub stanu nietrzeźwości*, *Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii* 2012, t. 62, s. 178, 185; S. Raszeja et al., *Pytania stawiane medykom sądowym*, *Pr. i Pr.* 2012, nr 5, s. 146–158.

⁸⁹ Zob. m.in. M. Wiergowski, *Pobieranie, przechowywanie i transport materiału biologicznego zabezpieczonego przyżyciowo i pośmiertnie do badania na zawartość alkoholu etylowego oraz środków podobnie działających do alkoholu: propozycja aktualizacji instrukcji pobierania próbek krwi i moczu*, *Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii* 2007, t. 57, s. 223–230; idem et al., *Optymalizacja jakości, czasu i kosztów analiz chemiczno-toksykologicznych z punktu widzenia konieczności określenia stanu „pod wpływem” lub „po użyciu” środków odurzających kierowców* [w:] *XV Zjazd Naukowy Polskiego Towarzystwa Medycyny Sądowej i Kryminologii*, Gdańsk 2010.

⁹⁰ Zob. w tym zakresie szerokie powoływane wyżej opracowania M. Kały oraz M. Wiergowskiego.

w art. 178a k.k. jest typem umyślnym, nie ma zatem możliwości subsumpcji tutaj zachowań nieumyślnych czy podjętych pod wpływem leków, których interakcji nie dało się przewidzieć itd.⁹¹ Powstaje tutaj jednak problem różnego rodzaju leków, co do których konieczne byłoby każdorazowe pogłębienie weryfikacji na poziomie wprowadzania leku na rynek w zakresie bezpieczeństwa w komunikacji⁹². Kolejnym bardzo interesującym problemem nadal pozostaje metadon. W odniesieniu do potrzeb w zakresie ochrony bezpieczeństwa w komunikacji powszechnej i transporcie, jak się wydaje, wystarczające może być znamię „zakłócać”, zgodnie bowiem ze *Słownikiem języka polskiego* „zakłócać” oznacza: naruszać ustalony porządek, równowagę, przeszkadzać; zatem tutaj właściwy wynik uzyskujemy już na poziomie wykładni językowej i taką też interpretację dla tego znamienia należałoby przyjąć. Nie budzi wątpliwości również użycie terminu „sprawność psychomotoryczna” lub „psychofizyczna”, która zasadniczo definiowana jest przez kryteria przyjęte dla określonych kategorii uprawnień do kierowania pojazdami. Warto wreszcie zwrócić uwagę na problem weryfikacji wskazanych zakłóceń, skonstruowanie bowiem uniwersalnych testerów nie jest z naukowego punktu widzenia możliwe⁹³, dlatego właśnie ze względu na brak możliwości łatwych i szybkich metod przesiewowych, tak jak to jest możliwe w przypadku alkoholu, każdą taką sytuację należałoby kwalifikować do badań laboratoryjnych z uwagi chociażby na art. 5 k.p.k., albowiem dopiero te metody w kontekście art. 5 dają możliwość weryfikacji i doprowadzenia do obalenia domniemania niewinności w tym zakresie. Pozostaje tutaj jednak kolejny problem, a mianowicie to, że znaczna część substancji to substancje „ulotne”, względnie bardzo szybko metabolizujące, co ogranicza możliwości badawcze, konsekwencjami zaś takiego stanu rzeczy nie sposób obciążać podejrzanego czy oskarżonego, albowiem prowadziłoby to do pominięcia zasad przewidzianych we wspomnianym art. 5 k.p.k.⁹⁴.

W kontekście tematu niniejszego opracowania pojawia się kolejny interesujący problem na gruncie art. 278 § 2 k.k., zgodnie z którym tej samej karze, jak w przypadku przestępstwa kradzieży podlega, kto bez zgody osoby uprawnionej uzyskuje cudzy program komputerowy w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, dla którego w art. 294

⁹¹ M. Wiergowski et al., *Zagrozenie dla zdrowia i życia ludzkiego przez nieświadome zastosowanie syntetycznej sibutraminy, sprzedawanej jako chiński preparat ziołowy Meizitanc*, Przegł. Lek. 2007, t. 64, nr 4/5, s. 268–272; idem et al., *Czy aktualnie stosowane substancje naturalne, pseudonaturalne i syntetyczne stanowią zagrożenie dla życia i zdrowia?* [w:] XXVII Konferencja Toksykologów Sądowych, Łódź–Smardzewice 2010; J.S. Anand, M. Wiergowski, M. Barwina, *Nietypowe zatrucia mieszaniną alkoholi niespożywczych: opis przypadku*, Przegł. Lek. 2012, t. 69, nr 8, s. 589–591.

⁹² M. Wiergowski, *Czy kierowanie pojazdami po zażyciu leków jest bezpieczne?* [w:] M. Łuka (red.), *Wokół nadużywania leków*, Warszawa 2011, s. 111–146.

⁹³ Idem et al., *Propozycja załącznika do „Protokołu badania śliny/ krwi/ moczu zamieszczonego w rozporządzeniu Ministra Zdrowia „W sprawie wykazu środków działających podobnie do alkoholu oraz warunków i sposobu przeprowadzania badań na ich obecność w organizmie”* [w:] II Ogólnopolska Konferencja Fizykochemiczne badania śladów kryminalistycznych, Serock k. Warszawy 2012; a także idem et al., *Propozycja testów oceniających zdolności psychomotoryczne kierowcy oraz protokołu do zastosowania w trakcie pobrania i badania śliny, krwi oraz moczu w przypadku podejrzenia przyjęcia środków działających podobnie do alkoholu*, Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii 2012, t. 62, s. 186–197.

⁹⁴ M. Wiergowski, *Propozycja interpretacji wyników analitycznych...*, op. cit., s. 178–185. Szerzej wskazane kwestie zostały omówione we wcześniejszych publikacjach tematycznych, takich jak: R. Pawlik, *Spoleczna szkodliwość czynu...*, op. cit.; eadem, *Wybrane zagadnienia granic...*, op. cit.; eadem, *Znamię stanu pod wpływem środka odurzającego...*, op. cit.

k.k. ustawodawca przewidział typ kwalifikowany z uwagi na dopuszczenie się takiego zachowania polegającego na uzyskaniu bez zgody osoby uprawnionej cudzego programu komputerowego w stosunku do mienia znacznej wartości względnie w stosunku do dobra o szczególnym znaczeniu dla kultury. Przepis art. 294 k.k. nie określa samoistnie znamion żadnego typu czynu zabronionego, a więc nie można przestępstwa kwalifikować wyłącznie na podstawie art. 294 § 1 k.k. bez powiązania tego przepisu z określonym typem podstawowym przestępstwa przeciwko mieniu⁹⁵. Zasadniczo programem komputerowym jest zapis cyfrowy umożliwiający obsługę określonych aplikacji, nie jest to gra komputerowa, piosenka czy też film, są to twory podlegające ochronie na podstawie art. 115 u.p.a.⁹⁶ Kodeks karny nie zawiera definicji dobra o szczególnym znaczeniu dla kultury, znamię to wymagać będzie zatem wykładni. W piśmiennictwie uznaje się, że nie będzie nim każdy zabytek, a jedynie rzeczy szczególnie cenne (niekonieczne w znaczeniu materialnym) dla kultury, nie tylko w wymiarze ogólnonarodowym, lecz także szerszym, stanowiącym dziedzictwo narodowe⁹⁷. Wśród pozakarnych przepisów kształtujących sposób interpretacji tego znamienia kwalifikującego wymienia się ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami⁹⁸ oraz regulacje zawarte w konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z regulaminem wykonawczym do tej konwencji oraz protokołem o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisanych w Hadze dnia 14 maja 1954 r.⁹⁹ W doktrynie słusznie proponuje się, aby ze względu na brak legalnej definicji pojęcia „dobra o szczególnym znaczeniu dla kultury” jego znaczenie interpretować w nawiązaniu do określenia „dobra kulturalne” zawartego w konwencji o ochronie dóbr kulturalnych¹⁰⁰.

Zgodnie z art. 1 konwencji o ochronie dóbr kulturalnych, za dobra kulturalne, bez względu na ich pochodzenie oraz na osobę ich właściciela, uważa się:

1. dobra ruchome lub nieruchome, które mają wielką wagę dla dziedzictwa kulturalnego narodu, np. zabytki architektury, sztuki lub historii, zarówno religijne, jak i świeckie; stanowiska archeologiczne; zespoły budowlane mające jako takie znaczenie historyczne lub artystyczne; dzieła sztuki, rękopisy, książki i inne przedmioty o znaczeniu artystycznym, historycznym lub archeologicznym, jak również zbiory naukowe i poważne zbiory książek, archiwaliów lub reprodukcji wyżej określonych dóbr;
2. gmachy, których zasadniczym i stosowanym w praktyce przeznaczeniem jest przechowywanie lub wystawianie dóbr kulturalnych ruchomych, określonych pod lit. „a”, np. muzea, wielkie biblioteki, składnice archiwalne, jak również schrony mające na celu przechowywanie w razie konfliktu zbrojnego dóbr kulturalnych ruchomych, określonych pod lit. „a”;

⁹⁵ Wyrok SA w Warszawie z dnia 21.09.2016 r., II AKa 210/16, LEX nr 2171261.

⁹⁶ J. Lachowski, *Komentarz do art. 278 Kodeksu karnego* [w:] V. Konarska-Wrzošek et al. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2016.

⁹⁷ I. Zgoliński, *Komentarz do art. 294 Kodeksu karnego* [w:] V. Konarska-Wrzošek (red.), op. cit.

⁹⁸ T.j. Dz.U. z 2014 r. poz. 1446, z 2015 r. poz. 397, 774, 1505, z 2016 r. poz. 1330, 1887, 1948, z 2017 r. poz. 60, 1086.

⁹⁹ Dz.U. z 1957 r. Nr 46, poz. 212 z późn. zm.

¹⁰⁰ M. Kulik, *Komentarz do art. 294 k.k.* [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, LEX/el. 2015.

3. ośrodki obejmujące znaczną ilość dóbr kulturalnych określonych pod lit. „a” i „b”, zwane w dalszym ciągu ośrodkami zabytkowymi.

Zasadniczo pojęcie dobra o szczególnym znaczeniu dla kultury ma charakter ocenny i jest związane z kulturowym znaczeniem przedmiotu czynności wykonawczej, jedynie pomocniczo można odwołać się do szczególnych ustawowych regulacji, określających zasady postępowania z dobrami kultury oraz określających dobra i wartości kulturowe podlegające szczególnej ochronie¹⁰¹. Niewątpliwie trafnie wskazuje się w piśmiennictwie, że ocena, czy zamach skierowany był na dobro o szczególnym znaczeniu dla kultury, w sposób konieczny wymaga przeprowadzenia dwuetapowego procesu wartościowania tego elementu, rozstrzygającego w pierwszej kolejności, czy przedmiot czynu zabronionego stanowi w ogóle dobro kultury (zabytek lub inne dobro o znaczeniu kulturalnym), a następnie ustalającego, czy dobro to miało szczególną wartość dla kultury¹⁰². Trafnie wskazuje się w piśmiennictwie, że w świetle ustawowego ujęcia znamienia kwalifikującego nie ma przeszkód, aby uznać za dobro o szczególnym znaczeniu dla kultury przedmiot niewpisany do rejestru zabytków, nieuznawany za pomnik historii, niewpisany do inwentarza biblioteki ani też niewchodzący w skład biblioteki, stanowiący jednak dobro kulturalne, któremu przydawane jest szczególne znaczenie¹⁰³, nie sposób jednakże przyjąć w świetle powyższego, że dobrem o szczególnym znaczeniu dla kultury będzie program komputerowy stanowiący przedmiot czynności wykonawczej opisanej w 278 § 2 k.k.

Podsumowując krótko – stabilność systemu prawa, jak również stabilność w obrębie pojedynczych gałęzi, zarówno w piśmiennictwie jak i w praktyce zaliczana jest do podstawowych wartości, jest to z pewnością stan pożądany z punktu widzenia przede wszystkim obywatela, jest on jednocześnie determinowany i możliwy do osiągnięcia poprzez wypracowanie konstrukcji o charakterze uniwersalnym i ponadczasowym, co wymaga jednak z pewnością, jak widać z prezentowanych wyżej przykładów, wzajemnej wieloaspektowej koegzystencji nauk i prowadzenia interdyscyplinarnych badań naukowych. Dopiero wykorzystanie w ten sposób uzyskanej wiedzy dać może efekt w postaci uniwersalnych, ponadczasowych, a zarazem efektywnych regulacji niewymagających pilnych zmian legislacyjnych.

BIBLIOGRAFIA

- Adamus R., *Tendencje reformatorskie w zakresie pojęcia niewypłacalności przedsiębiorcy w prawie upadłościowym* [w:] J. Olszewski (red.), *Tendencje reformatorskie w prawie handlowym*, Warszawa 2015.
- Anand J.S., Wiergowski M., Barwina M., *Nietypowe zatrucia mieszaniną alkoholi niespożywczych: opis przypadku*, *Przegl. Lek.* 2012, t. 69, nr 8.

¹⁰¹ M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, *Komentarz do art. 294 Kodeksu karnego* [w:] Andrzej Zoll et al. (red.), *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 3: *Komentarz do art. 278–363 k.k.*, wyd. 4, Warszawa 2016.

¹⁰² Zob. W. Radecki, *Ochrona dóbr kultury w nowym kodeksie karnym*, *Prok. i Pr.* 1998, nr 7, s. 7 i nn.; M. Kulik, *Przestępstwo i wykroczenie uszkodzenia rzeczy*, Lublin 2005, s. 153 i nn. Za obiekty o szczególnym znaczeniu dla kultury należy uznać obiekty wpisane na „Listę dziedzictwa światowego”, prowadzoną na podstawie konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjętej w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r.

¹⁰³ Zob. M. Kulik, op. cit., s. 155–156.

- Andrejew I., *Rozpoznanie znamion przestępstwa*, Warszawa 1968.
- Banaśński A., *Ubezpieczenia gospodarcze*, Warszawa 1993.
- Barczak-Oplustil A., *Obowiązywanie zasady „nullum crimen sine lege”. Wybrane problemy*, CzPKNP 2013, nr 3.
- Bielska-Brodziak A., Tobor Z., *Słowniki a interpretacja tekstów prawnych*, PiP 2007, z. 5.
- Bizon-Górecka J., *Inżynieria niezawodności i ryzyka w zarządzaniu przedsiębiorstwem*, Bydgoszcz 2001.
- Bizon-Górecka J., *Modelowanie struktury systemu zarządzania ryzykiem w przedsiębiorstwie – ujęcie historyczne*, Bydgoszcz 2007.
- Błaszczuk P., *Odpowiedzialność odszkodowawcza menedżerów spółek a przekroczenie tzw. dopuszczalnego ryzyka gospodarczego*, PPH 2009, nr 11.
- Bogdan G. [w:] A. Barczak-Oplustil et al., *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. 2, Kraków 2006.
- Bojarski M., Radecki W., *O pełną kodyfikację prawa karnego*, Prok. i Pr. 1995, nr 5.
- Bojarski M., Radecki W., *Pozakodeksowe prawo karne. Przestępstwa przeciwko pamięci narodowej, obronności, bezpieczeństwu osób i mienia, zdrowiu*. Komentarz, t. 1, Warszawa 2002.
- Bojarski T., *Odmiany podstawowych typów przestępstw w polskim prawie karnym*, Warszawa 1982.
- Borowiecki R., *Przedsiębiorstwo w obliczu wyzwań współczesnej gospodarki, Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy* 2011, nr 20.
- Borucka-Arctowa A., Woleński J., *Wstęp do prawoznawstwa*, Kraków 1997.
- Buchała K. [w:] G. Bogdan et al., *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. 2, Kraków 1999.
- Buchała K., *Zbiegnięcie kierującego pojazdem mechanicznym z miejsca zdarzenia* [w:] A.J. Szwarz (red.), *Rozważania o prawie karnym. Księga pamiątkowa z okazji siedemdziesięciolecia urodzin Prof. A. Ratajczaka*, Poznań 1999.
- Buchała K., Zoll A., *Polskie prawo karne*, Warszawa 1995.
- Budyn-Kulik M. [w:] M. Mozgawa, *Kodeks karny*, Warszawa 2006.
- Ćwiakalski Z. et al. (red.), *Problemy odpowiedzialności karnej. Księga ku czci Profesora Kazimierza Buchały*, Kraków 1994.
- Dąbrowska-Kardas M., Kardas P., *Komentarz do art. 294 Kodeksu karnego* [w:] Andrzej Zoll et al. (red.), *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 3: *Komentarz do art. 278–363 k.k.*
- Dąbrowska-Kardas M., Kardas P., *Kryminalizacja ucieczki sprawcy wypadku drogowego z miejsca zdarzenia w świetle nowelizacji kodeksu karnego z 12 lipca 1995 r., cz. 2, „Palestra”* 1996, nr 5–6.
- Dębski R., *Pozaustawowe znamiona przestępstwa. O ustawowym charakterze norm prawa karnego i znamionach typu czynu zabronionego nie określonych w ustawie*, Łódź 1995.
- Dębski R., *Uwagi o konstytucyjnym ujęciu zasady „nullum crimen sine lege”*, PiP 1992, z. 5.
- Dziwago D., *Credit-rating. Ryzyko i obligacje na międzynarodowym rynku finansowym*, Warszawa 1998.
- Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa 2006.
- Gardocki L., *Prawo karne*, wyd. 9, Warszawa 2003.
- Gardocki L., *Typowe zakłócenia funkcji zasady nullum crimen sine lege*, St. Iur. 1982, t. 10.
- Gardocki L., *Zasada nullum crimen sine lege a akty normatywne centralnych organów administracji*, PiP 1969, nr 9.
- Gardocki L., *Zasada „nullum crimen sine lege certa” we współczesnym polskim prawie karnym* [w:] A. Dębiński, M. Gałązka, R.G. Hałas, K. Wiak (red.), *Hominum causa omne ius constitutum est. Księga jubileuszowa ku czci Profesor Alicji Grześkowiak*, Lublin 2006.
- Gasiński Ł., *Odpowiedzialność członków zarządu w spółkach kapitałowych – miernik staranności* [w:]

Prawo prywatne czasu przemian. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Soltyśkiemu, Poznań 2005.

Głazek A., *Zmiany kryteriów i zasad opiniowania w sprawach alkoholowych*, Prok. i Pr. 1995, nr 2.

Gubała W., *Czynniki wpływające na wynik pomiaru zawartości alkoholu w wydychanym powietrzu*, Paragraf na Drodze 2001, nr 6.

Gubała W., *Ocena stanu nietrzeźwości na podstawie obliczeń teoretycznych*, Paragraf na Drodze 2001, nr 9.

Gubała W., *Wartość dowodowa analizy wydychanego powietrza na zawartość alkoholu*, Paragraf na Drodze 2001, nr 8.

Gurgul Z., *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Warszawa 2013.

Hok Chi Chu M., Drummer O.H., *Determination of Ag-THC in Whole Blood using Gas Chromatography-Mass Spectrometry*, Journal of Analytical Toxicology 2002, Vol. 26.

Hrycaj A., *Cztery postępowania restrukturyzacyjne*, Doradca Restrukturyzacyjny 2015, nr 1.

Hrycaj A., *Realizacja praw wierzycieli w postępowaniu upadłościowym obejmującym likwidację majątku dłużnika w Polsce i w Austrii – zagadnienia wybrane*, Palestra 2009.

Huminiak T., *Stan „pod wpływem środków odurzających” i stan „po użyciu środka działającego podobnie do alkoholu” u kierującego pojazdem*, Paragraf na Drodze 2004, nr 3.

Jakubecki A., Zedler F., *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Warszawa 2011.

Janasz K. [w:] *Zarządzanie kapitałem w przedsiębiorstwie*, Warszawa 2007.

Jędrzejewski Z., *„Nullum crimen sine lege” i kontratypy a zasada jedności porządku prawnego (jednolitej bezprawności)*, Ius Novum 2011, nr 1.

Kaczmarek T., *Ryzyko i zarządzanie ryzykiem. Ujęcie interdyscyplinarne*, Warszawa 2005.

Kaczmarek T., *Zarządzanie ryzykiem*, Gdańsk 2002.

Kała M., *Środki działające podobnie do alkoholu w organizmie kierowcy*, Paragraf na Drodze 2004, nr 11.

Kamiński I.C., *Zakaz karania bez podstawy prawnej – orzecznictwo ETPCz za lata 2008–2010*, EPS 2011 (listopad).

Kasiewicz (red. nauk.), *Zintegrowane zarządzanie ryzykiem przedsiębiorstwa w Polsce*, Warszawa 2011.

Kłys M., *Opiniowanie o nietrzeźwości jako problem „wiecznie żywy”*, Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii 2003, nr 3.

Konarska-Wrzosek V. et al. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2016.

Korombel A., *Kluczowe ryzyka i ich klasyfikacje w praktyce mikro i małych przedsiębiorstw*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego 2012, nr 696.

Kotler P., Castione J.A., *Chaos. Zarządzanie i marketing w erze turbulencji*, Warszawa 2009.

Krzywoń A., *Konstytucyjna zasada wyłączności ustawy wobec możliwości jej realizacji we współczesnym systemie źródeł prawa*, Prz. Leg. 2014, nr 2.

Kubicki L., *Nowa kodyfikacja karna a Konstytucja RP*, PiP 1998, z. 9–10.

Kukuła Z., *Odpowiedzialność karna w spółce europejskiej*, Pr. Spółek 2009, nr 3.

Kulik M., *Przestępstwo i wykroczenie uszkodzenia rzeczy*, Lublin 2005.

Kunicka-Michalska B. [w:] G. Rejman (red.), *Kodeks karny – część ogólna. Komentarz*, Warszawa 1999.

Kunze E., *Przestępstwo prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego (art. 178a KK)* [w:] B. Janiszewski (red.), *Nauka wobec współczesnych zagadnień prawa karnego w Polsce. Księga pamiątkowa ofiarowana Prof. A. Tobisowi*, Poznań 2004.

Lang W., *W sprawie prawotwórczej roli orzecznictwa Sądu Najwyższego*, PiP 1958, z. 4.

Laskowska K., *Wpływ narkotyków na bezpieczeństwo w ruchu drogowym*, Jurysta 2000, nr 1.

- Łucarz K., *Zakaz prowadzenia pojazdów jako środek polityki kryminalnej*, Wrocław 2005.
- Majcher S., *W kwestii tzw. prawotwórstwa sądowego (na przykładzie orzecznictwa SN w sprawach karnych)*, PiP 2004, z. 2.
- Marek A., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010.
- Markiewicz J., Gubała W., *Kilka uwag w sprawie analizy stężenia alkoholu w powietrzu wydychanym w związku z głosem dra W. Grzeszczyka*, PiP 1990, nr 4–5.
- Morawska S., *Wyniki badań przeprowadzonych w zakresie efektywności procedur upadłościowych w 2011 r. w wybranych sądach upadłościowych* [w:] K. Babiarz-Mikulska, A. Czapracka, S. Morawska, *Ocena efektywności procedur upadłościowych wobec przedsiębiorców. Aspekty prawne, ekonomiczne i organizacyjne*, Warszawa 2012.
- Morawski L., *Główne problemy współczesnej filozofii prawa*, Warszawa 2005.
- Morawski L., *Wykładnia w orzecznictwie sądów. Komentarz*, Toruń 2002.
- Mucha A., *Struktura przestępstwa gospodarczego oraz okoliczności wyłączające bezprawność czynu w prawie karnym gospodarczym*, Warszawa 2013.
- Nahotko S., *Ryzyko ekonomiczne w działalności gospodarczej*, Bydgoszcz 1997.
- Noga A., *Teorie przedsiębiorstw*, Warszawa 2009.
- Ociessa S. [w:] A. Witosz, A.J. Witosz (red.), *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Warszawa 2014.
- Oplustil K., *Obowiązek złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości oraz odpowiedzialność za jego niezłożenie w świetle znowelizowanego prawa upadłościowego, cz. 1*, PPH 2016, nr 2.
- Osajda K., *Niewypłacalność spółki z o.o. Odpowiedzialność członków zarządu wobec jej wierzycieli*, Warszawa 2014.
- Pawlik R., *Czyny drobne w systemie polskim na tle porównawczym – stabilność rozwiązań czy potrzeba zmian?* [w:] T. Biernat (red.), *Stabilność prawa w kontekście wartości, instytucji i funkcjonowania systemu prawnego*, Kraków 2016.
- Pawlik R., *Ius puniendi and its sources in the era of European integration – selected issues on the example of Poland*, *Societas et Iurisprudentia* 2016, nr 2.
- Pawlik R., *Konstytucyjne podstawy i zakres prawa karania – zagadnienia wybrane z perspektywy odpowiedzialności za przestępstwo i wykroczenie* [w:] *Państwo demokratyczne, prawne i socjalne. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Zbigniewowi Maciągowi*, t. 3: M. Grzybowski (red.), *Studia prawne*, Kraków 2014.
- Pawlik R., *Miara prawnokarnej ingerencji w konstytucyjne wolności i prawa jednostki w zakresie działalności gospodarczej na przykładzie odpowiedzialności karnej za nie zgłoszenie wniosku o upadłość spółki handlowej (art. 586 k.s.h.)*, *Krakowskie Studia Międzynarodowe* 2016, nr 2.
- Pawlik R., *Spoleczna szkodliwość czynu – wybrane zagadnienia na przykładzie wykroczenia typizowanego w art. 87 k.w.*, *Kwart. KSSiP* 2013, nr 4
- Pawlik R., *Wybrane zagadnienia granic kryminalizacji i ich ewolucja na przykładzie prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego* [w:] M. Lubelski, R. Pawlik, A. Strzelec (red.), *Przewodnie idee nowelizacji kodeksu karnego*, Kraków 2014.
- Pawlik R., *Znamię stanu pod wpływem środka odurzającego w świetle projektu nowelizacji Kodeksu Karnego*, *Kwart. KSSiP* 2014, nr specjalny (13).
- Pawlik R., *Znamiona ilościowe w procesie kontrawencjonalizacji w kontekście zasady nullum crimen sine lege – wybrane zagadnienia*, *Studia Prawnicze – Rozprawy i Materiały* 2014, nr 2.
- von der Pfordten D., *Czym jest prawo? Cele i środki*, *Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej* 2010, nr 1.

- Pietruszyńska M., Zimmerman P., *Trwałość zaprzestania spłaty długów a stan niewypłacalności – powrót do źródła?*, PPH 2013, nr 2.
- Piórkowska-Flieger J. [w:] T. Bojarski, A. Michalska-Warias, J. Piórkowska-Flieger, M. Szwarczyk, *Kodeks karny*, Warszawa 2006.
- Piskorski J., *Ekwifinalność kryminalizacji* [w:] S. Pikulski, M. Romańczuk-Grącka (red.), *Granice kryminalizacji i penalizacji*, Olsztyn 2013.
- Pomorski S., *Z problematyki tzw. normotwórczej działalności sądów w prawie karnym*, PiP 1969, z. 8–9.
- Radbrucha G., *Rechtsphilosophie*, Heidelberg 2003.
- Radecki W., *Ochrona dóbr kultury w nowym kodeksie karnym*, Prok. i Pr. 1998, nr 7.
- Radecki W., *Odpowiedzialność nietrzeźwych kierowców*, Problemy Alkoholizmu 1988, nr 5.
- Radecki W., *Znamiona ocenne w rozdziale XXII Kodeksu karnego „Przestępstwa przeciwko środowisku”*, Ius Novum 2008, nr 1.
- Raszeja S. et al., *Pytania stawiane medykom sądowym*, Prok. i Pr. 2012, nr 5.
- Rodzynkiewicz M., *Modelowanie pojęć w prawie karnym*, Kraków 1998.
- Sangowski T., *Vademecum ubezpieczeń gospodarczych*, Poznań 2000.
- Saluga P., *Sposoby wyodrębniania definicji legalnych*, PiP 2008, nr 1.
- Schumpeter J.A., *Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process*, New York–Toronto 1939.
- Skorupka J., *Prawo karne gospodarcze. Zarys wykładu*, Warszawa 2007.
- Skowron A., *Jeszcze raz krytycznie o środkach działających podobnie do alkoholu*, Paragraf na Drodze 2004, nr 11.
- Stawecki T., *Interpretacja prawa w orzecznictwie Sądu Najwyższego* [w:] J. Stelmach (red.), *Filozofia prawa wobec globalizmu*, Kraków 2003.
- Stefanski R.A., *Pojęcie „stan pod wpływem środka odurzającego”. Aspekty prawne*, Problems of Forensic Sciences 2009, t. 80.
- Stefański R.A., *Prawna ocena stanów związanych z używaniem środków odurzających w ruchu drogowym*, Prok. i Pr. 1999, nr 4.
- Stefański R.A., *Prawnokarna ocena stanu nietrzeźwości w ruchu drogowym*, Prok. i Pr. 1999, nr 3.
- Stefański R.A., *Przestępstwa drogowe w nowym kodeksie karnym*, Kraków 1999.
- Stefański R.A., *Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu i w komunikacji*, Warszawa 2000.
- Stefański R.A., *Stan nietrzeźwości w ustawie*, Problemy Alkoholizmu 1983, nr 4.
- Stefański R.A., *Środek odurzający w rozumieniu kodeksu karnego*, Paragraf na Drodze 2007, nr 4.
- Szumski J., *Prowadzenie pojazdu po użyciu alkoholu. Ewolucja ustawodawstwa oraz polityki karnej*, St. Prawn. 1989, nr 4.
- Szumski J., *Prowadzenie pojazdu po użyciu alkoholu*, Jurysta 1996, nr 10–11.
- Świeboda Z., *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Warszawa 2006.
- Tamowicz A., *Procesy upadłościowe przedsiębiorstw w Polsce. Raport z badań*, Warszawa–Gdańsk 2010.
- Warylewski J., *Zasady techniki prawodawczej. Komentarz do rozporządzenia*, Warszawa 2003.
- Wąsek A., *Spojrzenie karnisty na projekt Konstytucji RP*, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska 1997, Vol. 44, Sectio G.
- Wiergowski M. et al., *Czy aktualnie stosowane substancje naturalne, pseudonaturalne i syntetyczne stanowią zagrożenie dla życia i zdrowia?* [w:] XXVII Konferencja Toksykologów Sądowych, Łódź–Smarzewice 2010.

- Wiergowski M., *Czy kierowanie pojazdami po zażyciu leków jest bezpieczne?* [w:] M. Łuka (red.), *Wokół nadużywania leków*, Warszawa 2011.
- Wiergowski M. et al., *Optymalizacja jakości, czasu i kosztów analiz chemiczno-toksykologicznych z punktu widzenia konieczności określenia stanu „pod wpływem” lub „po użyciu” środków odurzających kierowców* [w:] *XV Zjazd Naukowy Polskiego Towarzystwa Medycyny Sądowej i Kryminologii*, Gdańsk 2010.
- Wiergowski M., *Pobieranie, przechowywanie i transport materiału biologicznego zabezpieczonego przyżyciowo i pośmiertnie do badania na zawartość alkoholu etylowego oraz środków podobnie działających do alkoholu: propozycja aktualizacji instrukcji pobierania próbek krwi i moczu*, *Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii* 2007, t. 57.
- Wiergowski M., *Propozycja interpretacji wyników analitycznych uzyskanych w pobliżu prawnej granicy stężeń dla stanu po użyciu alkoholu lub stanu nietrzeźwości*, *Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii* 2012, t. 62.
- Wiergowski M. et al., *Propozycja testów oceniających zdolności psychomotoryczne kierowcy oraz protokołu do zastosowania w trakcie pobrania i badania śliny, krwi oraz moczu w przypadku podejrzenia przyjęcia środków działających podobnie do alkoholu*, *Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii* 2012, t. 62.
- Wiergowski M., *Propozycja załącznika do „Protokołu badania śliny/ krwi/ moczu zamieszczonego w rozporządzeniu Ministra Zdrowia „W sprawie wykazu środków działających podobnie do alkoholu oraz warunków i sposobu przeprowadzania badań na ich obecność w organizmie”* [w] *II Ogólnopolska Konferencja Fizykochemiczne badania śladów kryminalistycznych*, Serock k. Warszawy 2012.
- Wiergowski M., *Zagrożenie dla zdrowia i życia ludzkiego przez nieświadome zastosowanie syntetycznej sibutraminy, sprzedawanej jako chiński preparat ziołowy Meizitanc*, *Przeegl. Lek.* 2007, t. 64, nr 4/5.
- Wilk L., *Uwagi o tzw. pozakodeksowym prawie karnym (w świetle idei zupełnej kodyfikacji karnej)*, *PiP* 2011, nr 7-8.
- Wolter W., *Z problematyki języka prawnego kodeksu karnego*, *KSP* 1972, nr 5.
- Wróbel W., *Drogi i bezdroża reformy prawa karnego*, *PiP* 2007, z. 9.
- Wróbel W., *Krytycznie o zaostreniu odpowiedzialności karnej za przestępstwa komunikacyjne*, *PiP* 2001, z. 7.
- Wróblewski J., *Sądowe stosowanie prawa a prawotwórstwo*, *PiP* 1967, z. 6.
- Wyrembak J., *Zasadnicza wykładnia znamion przestępstw. Pozycja metody językowej oraz rezultatów jej użycia*, Warszawa 2009.
- Zawłocki R., *O metodzie interpretacji przepisów prawa karnego*, *RPEiS* 2004, z. 4.
- Zawłocki R., *Podstawy odpowiedzialności karnej za przestępstwa gospodarcze*, Warszawa 2004.
- Zawłocki R., *Prawo karne gospodarcze*, Warszawa 2007.
- Zielińska E., *O stanowieniu i ogłaszaniu prawa oraz kulturze prawnej*, *PiP* 2007, z. 4.
- Zimmerman P., *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Warszawa 2016.
- Zoll A., *O normie prawnej z punktu widzenia prawa karnego*, *KSP* 1990, nr 23.
- Zoll A., *Nowa kodyfikacja karna w świetle konstytucji*, *CzPKiNP* 1997, z. 2.
- Zoll A., *Pozaustawowe okoliczności wyłączające odpowiedzialność karną w świetle konstytucyjnej zasady podziału władzy* [w:] *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska*, Lublin 2005.
- Zoll A., *Zasady prawa karnego w projekcie konstytucji*, *PiP* 1997, z. 3.
- Zoll A., *Znaczenie konstytucyjnej zasady podziału władzy dla prawa karnego materialnego*, *RPEiS* 2006, z. 2.